

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas „Skolotājs” apakšprogramma

Skolotājs logopēds

AGNESE SPRŪGE

Īso un garo patskaņu diferencēšana 2. klases skolēniem ar fonemātiskiem traucējumiem

Diplomdarbs

Darba vadītājs

Lektore

Akadēmiskais amats

Mg. paed.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Ilze Vilka

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2020

ANOTĀCIJA

Diplomdarba nosaukums: “Īso un garo patskaņu diferencēšana 2. klases skolēniem ar fonemātiskiem traucējumiem”

Darba autore: Agnese Sprūģe

Darba vadītāja: Mg. paed. Ilze Vilka

Darba saturs: 51 lappuses, 5 attēli, 15 tabulas, 9 pielikumi.

Pētījuma mērķis: teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt 2. klases skolēnu fonemātiskās uztveres sekmēšanu īso un garo patskaņu diferencēšanā.

Pētījuma hipotēze: fonemātiskās uztveres pilnveide 2. klases skolēniem īso un garo patskaņu atšķiršanā būs sekmīga, ja koriģējoši attīstošā darbībā:

- tiks ņemts vērā skolēna attiecīga vecumposma attīstības likumības,
- tiks izmantoti atbilstīgi vingrinājumi, darba metodes un paņēmieni.

Pētījuma teorētiskajā daļā diplomdarba autore analizējusi dažādu autoru atziņas par jaunāko klašu skolēnu raksturojumu veselumā izvēlētās problēmas kontekstā, fonemātiskās uztveres pilnveides iespējām īso un garo patskaņu diferencēšanā, fonemātiskās nepietiekamības cēloņiem un raksturojumu, kā arī īso un garo patskaņu raksturojumu latviešu valodā.

Praktiskajā daļā darba autore apraksta pētniecisko darbību 2. klases skolēniem ar fonemātiskiem traucējumiem, ņemot vērā teorētiskajā daļā gūtās zināšanas.

Pētījuma noslēgumā darba autore izdara secinājumus, ka ar dažādu metožu un vingrinājumu palīdzību ir iespējams uzlabot fonemātisko nepietiekamību 2. klases skolēniem.

Atslēgas vārdi: īsie un garie patskaņi, fonemātiskie traucējumi, fonemātiskā uztvere, 2. klase.

ANNOTATION

The theme of the diploma paper: Short and long vowel differentiation in grade 2 with students of phonetics disabilities.

Author of diploma: Agnese Sprūģe

Advisor: Ilze Vilka

Content of diploma: 51 pages, 5 pictures, 15 charts, 9 appendices

Research goal: theoretically find out and practically prove phonetic perceptions in order to promote differentiation of short and long vowels in grade 2.

Research hypothesis: Phonemic perceptions correction in order to differentiate short and long vowels in grade 2 is successful if:

- individual identity of child's age group development is respected and taken into account;
- appropriate teaching aid, methodology and working methods are used.

In the theoretical part of diploma, author has analyzed different author ideas about the youngest school child's characteristics in the context of a problem, improve phonetic perceptions in order to promote differentiation of short and long vowels, phonemic perception disorders and characteristics and short and long vowel characteristics in Latvian.

In the empirical part of the study, the author describes her practical research practices with 2nd grade students who have phonetic disorders on the basis of theoretical knowledge.

In the final part of the study the author of diploma paper concludes that with the help of different methods and exercises it is possible to improve phonemic disorders with grade 2 children.

Key words: short and long vowels, phonemic disorders, phonological perception, grade 2.

Saturs

Ievads.....	5
1. Jaunāko klašu skolēnu raksturojums veselumā izvēlētās problēmas kontekstā	7
2. Fonemātiskās nepietiekamības cēloņi un raksturojums	17
2.1. Fonemātiskā uztvere un tās pilnveides iespējas īso un garo patskaņu diferencēšanā	17
2.2. Īso un garo patskaņu raksturojums latviešu valodā	23
3. Logopēdiskā darbība 2. klases skolēniem fonemātiskās uztveres pilnveidei īso un garo patskaņu diferencēšanā	29
3.1. Pētījuma metodoloģija un pētījumā iesaistīto sākotnējā logopēdiskā izpēte.....	29
3.2. Koriģējoši attīstošā darbība un atkārtotā logopēdiskā izpēte	38
3.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopojums un analīze	44
Nobeigums un secinājumi	47
Pielikumi.....	52

Ievads

Valoda kā saziņas līdzeklis pastāvējusi jau kopš cilvēces rašanās brīža. Vēsturiskās liecības sniedz ieskatu arī rakstu zīmēs, kuras tikušas izmantotas vēl pirms mūsu ēras.

Pirmie teksti, kuri saglabājušies latviešu valodā ir no 16. gadsimta (Valsts valodas komisija, 2003, 4). Latviešu valodas attīstību kavēja citu valodu dominēšana valsts pārvaldē, uzņēmējdarbībā un izglītības augstākajos slāņos kā rezultātā pirmie zinātniskie raksti latviešu valodā parādījās tikai 19. gs. beigās un bija veltīti ar lauksaimniecību saistītām tēmām (Zemītis, Strenga, Straube, Šiliņš, Krūmiņš, 2016, 47). Mūsdienās norma ir ģimenes, kurās ir dažādu tautību vecāki. Bērni šajās ģimenēs jau no bērnības dzird un mācās abu vecāku dzimtās valodas. Bērniem jāprot tās atšķirt un laika gaitā arī jāsaprot katras atsevišķās valodas likumi. Valodām mūsdienās ir liela vērtība un tās ir zināšanas, kuras nevar atņemt.

Runas un valodas traucējumu problēma bērniem un skolēniem ir bijusi un kļūst aizvien aktuālāka. Katru gadu logopēdijas nodarbības apmeklē aizvien vairāk skolēnu. Bērni, kuriem ir nepieciešamība pēc atbalsta ir gan pirmsskolā, gan sākumskolā, kas nozīmē, ka problēma pastāv jau no brīža, kad bērns sāk izteikt zilbes un patskaņus. Svarīgi ir zināt un saprast attiecīgā vecumposma raksturojumu visos tā aspektos, ne tikai runas un valodas, bet arī fiziskās attīstības, sociālās, uzvedības, atmiņas, intelekta, uztveres, domāšanas un uzmanības normas. Pēc Z. Anspokas sacītā cilvēks attīstās prāta, jūtu un gribas darbības veselumā, kad mācās un apgūst valodu. Valodas nozīme nav tikai gramatikas likumos, ir jāzin valodas skaņu izruna, jāpilnveido vārdu krājums, jāsaprot vārdu nozīmes dažādos kontekstos, vārdu pareiza locīšana teikumos un prasme pielietot šīs zināšanas attiecīgās situācijās. Visas zināšanas nebeidzas tikai pie likumu zināšanas, ir jāsaprot arī valodas kultūra, tās lietojuma tradīcijas, stilu un noteiktās valodas vides izjūtu. (Anspoka, 2008, 15).

Uzsākot praksi skolā, darba autore guva apstiprinājumu novērojumiem, ka skolēniem lielas grūtības sagādā īso un garo patskaņu diferencēšana. Praksē pavadītais laiks tika veltīts šīs bērnu prasmes sekmēšanai. Šī iemesla dēļ darba autore izvēlējusies pētīt fonemātiskās uztveres attīstību 2. klases skolēniem, kuriem grūtības sagādā īso un garo patskaņu diferencēšana rakstos. Ja fonemātiskā uztvere netiek pilnveidota pirmsskolas vecumā, tad skolas vecumā tas sagādā problēmas ar rakstīšanu un lasīšanu. Prakses laikā šī temata aktualitāte tika pārbaudīta un turpmākais darbs tiks veltīts skolēnu fonemātiskās uztveres pilnveidei. Diplomdarba ietvaros tiks pētītas īso – garo patskaņu pareizas pielietošanas pilnveides iespējas.

Pētījuma objekts: fonemātiskās uztveres pilnveides process 2. klases skolēniem īso un garo patskaņu diferencēšanā.

Pētījuma priekšmets: īso un garo patskaņu diferencēšana.

Pētījuma mērķis: teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt 2. klases skolēnu fonemātiskās uztveres sekmēšanu īso un garo patskaņu diferencēšanā.

Pētījuma hipotēze: fonemātiskās uztveres pilnveide 2. klases skolēniem īso un garo patskaņu atšķiršanā būs sekmīga, ja koriģējoši attīstošā darbībā:

- tiks ņemts vērā skolēna attiecīga vecumposma attīstības likumības,
- tiks izmantoti atbilstīgi vingrinājumi, darba metodes un paņēmieni.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt un apkopot zinātnisko literatūru par pētāmo problēmu.
2. Izzināt fonemātiskās nepietiekamības cēloņus un raksturojumu.
3. Raksturot īsos un garos patskaņus latviešu valodā.
4. Raksturot fonemātisko uztveri un tās pilnveides iespējas īso un garo patskaņu diferencēšanā.
5. Veikt koriģējoši attīstošo darbību 2. klases skolēniem fonemātiskās uztveres pilnveidei īso un garo patskaņu diferencēšanā.
6. Apkopot un analizēt pētījumā iegūtos rezultātus, atkārtot skolēnu izpēti.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskās:

- Zinātniskās literatūras analīze

2. Empīriskās:

- Pedagoģiskais novērojums
- Logopēdiskā izpēte
- Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
- Datu analīze

Pētījuma bāze: Tukuma "X" pamatskolas pieci 2. klases skolēni.

Pētījuma norises laiks: 2019. gada 11. oktobris – 2019. gada 22. novembris

1. Jaunāko klašu skolēnu raksturojums veselumā izvēlētās problēmas kontekstā

Valoda ir pamats komunikācijai ar līdzcilvēkiem, sarunām, domu, viedokļu un sajūtu izteikšanai. Bez vārdiem cilvēks var pastāvēt, bet nekad nevar sevi pilnībā izteikt. Mūsdienās valodas apguve nav tikai pašmērķis, tās izpratne ir padziļinājusies. Katra valodas apguve ir bagātība, kuru nav iespējams pārdot, atņemt vai nozagt. Mācoties valodu, cilvēks paplašina savu apvārsni domāšanai un iespējām.

Skolēniem valoda tiek mācīta, lai to izmantotu jēgpilni un kvalitatīvi, ne tikai ikdienas komunikācijā, bet arī citu mācību priekšmetu un pašas valodas apgūvē (Moe, Härmälä, Kristmanson, Pascoal, Ramoniené, 2015, 19). R. Raudelinuaitē (Raudeliunait) un V. Gudžinskiene (Gudžinskienē) min, ka pirmskolas izglītības, pamatizglītības un vispārējās izglītības programmā ir noteikums, ka skolotāji ir profesionāli spējīgi atpazīt un saskatīt skolēnu nepieciešamības (speciālās izglītības nepieciešamības, uzvedības problēmas, sociālās aprūpes iespējas) un meklēt piemērotus risinājumus kā, piemēram, piemeklēt izglītības metodes, sadarboties skolēnam ar skolotāju un atbalsta personālu skolā kā arī vecākiem. Attīstība atbilstoši katra skolēna izaugsmei rastu iespējas, ne tikai pamatizglītībai, bet arī radītu labākus apstākļus attīstīties prasmēm, kā arī samazināt sociālo atstumtību, kas nelabvēlīgi ietekmē skolēnu vispārējos sasniegumus, un palielina priekšlaicīgu izstāšanos no izglītības procesa (Raudeliunait, Gudžinskienē, 2019, 421). Tieši skolas vide, skolotāji un vecāki ir tie, kuri spēs labvēlīgi ietekmēt skolēnu turpmākai izaugsmei un sasniegumiem. Neraugoties uz to, ko spēj paveikt skolotāji, visu pirms atbildība ir vecākiem, jo tie ir pirmie dzīves skolotāji, kuri atvasei māca runu un valodas izpratni.

Vecāki ir piemērs bērniem, jo tie ir pirmie cilvēki no kuriem mācīties visu, tai skaitā, arī valodu. Ir iespējams spriest par valodas un runas kvalitāti, skolēna saziņā ar citiem, tā attieksmi pret otru klausītāju vai runātāju. Var gūt priekšstatu par valodas prasmi, kuru skolēns prot vai neprot lietot kā arī valodas bagātību un etiķetes, normu ievērošanu (Anspoka, Tūbele, 2015, 16).

Bērns neattīstās patstāvīgi, bet gan attiecībās ar ģimeni, kaimiņiem, vienaudžiem. Spēja kā bērns izvērtēt situācijas, morāles vērtības un intelekts ir tieši saistītas ar audzinātāja uzskatiem un morāles vērtībām. Bērns runu iemācās klausoties vecākos un sev apkārt esošajos cilvēkos. L. Hadaņonoka apgalvo, ka, “ja ar bērnu maz sarunājas, aizkavējas ne tikai valodas, bet arī visas valodas sistēmas attīstība” (Hadaņonoka, 1999, 19). Tam pievienojas S. Tūbele, kura uzskata, ka pieaugušajiem gan savstarpēji, gan ar bērnu jāsarunājas pilnos teikumus, saprotamos un

gramatiski pareizos. Tiek izteikta doma, ka bērns attiecīgajā vecumā spēj apgūt gramatiku bez īpašas mācīšanās, tikai klausoties un atpazīstot likumsakarības (Tūbele, 2015, 273). *Iepriekš minētā autore par skolēniem, kuriem ir traucēti vairāki vai visi valodas sistēmas komponenti izsaka domu, ka šiem skolēniem ir iespējamās grūtības sabiedrībā, personības attīstībā un var rasties pat noturīgi mācīšanās traucējumi runas un nepilnību dēļ. Īpašas grūtības tas sagādā gan dzimtajā valodā, gan izteikti matemātikā teksta uzdevumu dēļ* (Tūbele, 2019, 6). **Turpmāk slīprakstā tiks raksturoti bērni ar fonemātisko nepietiekamību.** Strādājot izglītības iestādē nākas pārliecināties par runas un valodas attīstības grūtībām ar kurām saskaras bērni. Tiem trūkst vārdu krājums un pastāv grūtības izteikt viedokli, vai to atsakās paust lielā kūtuma vai nepārliecinātības dēļ. Ja ar bērnu nav regulāri veidotas sarunas par dažādām tēmām, tad pats bērns nejūtas komfortabli runājot. I. Aizporiete izsaka domu, ka visas iegūtās zināšanas ir pats pamats pieaugušo dzīvei (Aizporiete, 2012, 12).

Autores G. Šmitiene (Šmitienē), R. Braslauskiene (Braslauskiene) un R. Vismantiene (Vismantienē) norāda, ka pēdējos gados zinātnieki, kuri ir pētījuši izglītības un mācību pieredzi, uzsver konstruktīvi saprotamo mācīšanos, kura attiecas uz darbībām, kuras izceļ skolēna aktīvu zinātpasmes apguvi informācijas apstrādē un zināšanu veidošanā. Tāpat minētās autores uzsver bērnu iepriekšējo zināšanu nozīmi (Šmitienē, Braslauskiene, Vismantienē, 2018, 465, 466). Arī I. Hadaņonoka uzsver, ka bērnam svarīgi ir gūt iespaidus, lai par apgūstamajām lietām veidojas sajūtas, ne tikai uztvere (Hadaņonoka, 1999, 10). Katram bērnam ir jāattīstās atbilstoši vecumposma rādītājiem, kas nozīmē, ka “bērns funkcionē atbilstoši pēc savas vecuma grupas fiziskās, intelektuālās, uzvedības un sociālo prasmju attīstības vidējiem rādītājiem” (Šteinberga, 2013, 3). Individuālie, tomēr pieņemtie vidējie rādītāji ir ārkārtīgi svarīgi, lai ievērotu bērna normālu attīstību visās iespējamajās normās. Svarīgi ir savlaicīgi ievērot runas un valodas apguves grūtības un pedagoģiski tās labot. Ir gadījumi, kad pirmsskolas un skolas vecuma bērniem šīs grūtības netiek laicīgi pamanītas un ņemtas vērā. Minētajā gadījumā svarīgi ir zināt, ka ar šāda veida traucējumiem nevar tikt galā neko nedarot. Traucējums var saglabāties ilgstoši un ietekmēt ne tikai skolas, bet arī turpmākās dzīves gaitas (Zommere, Ābelniece, 2018, 21). Savukārt pieraduma pēc vecāki ne vienmēr spēj uztvert skaņu nepareizu izrunu un uztvert runas kļūdas (Hadaņonoka, 1999, 37).

Autore D. Bethere u.c. vēsta, ka mūsdienu jaunākās zinātniskās atziņas sniedz priekšstatu tam, ka nav korekti veikt vecumposmu sadalījumu un konkrētu vecumu nošķiršanu. Svarīgi ir apzināties katra cilvēka konkrēto attīstības tempu un unikalitāti. Tomēr, neskatoties uz katra

indivīda atsevišķo bioloģisko nobriešanu un vides mijiedarbību, pastāv formāls sadalījums, kas ietver vispārējas attīstības īpatnības, kas ir fiziskā, psihosociālā un kognitīvā attīstība (Bethere u.c. 2016, 25). Tieši šo pašu min Z. Anspoka un S. Tūbele, ka “pēdējos gados kļuvis skaidrs, ka tradicionālais vecumposmu iedalījums ir pārāk vispārīgs” (Anspoka, Tūbele, 2015, 41). Tiek uzsvērts, ka jāņem vērā atšķirīgā kulturvide, kurā pilnveidojas skolēni un katra attīstību valodas un radošās darbības jomā. Svarīgi ir apzināties, ka katra skolēna attīstība norit citādā tempā, nekā mācīšanās (Anspoka, Tūbele, 2015, 41). Vecuma posmi, kuri tiek teorētiski apzīmēti aptver vairākus gadus, tomēr praktiskajā dzīvē šīs robežas ir nepatstāvīgas un attīstības īpatnības var būt plašas amplitūdas (Bethere u.c. 2016, 25). A. Šteinberga uzsver, ka ņemot vērā skolēnu atšķirīgo attīstību, spēju līmeni un iepriekšējo pieredzi, skolotāju darbs kļūst aizvien sarežģītāks. Vecumposms no 7 – 10 gadiem ir pārmaiņu laiks, jo tiek uzsāktas skolas gaitas un ikdienas nodarbes mainās. Šajā laikā tiek apgūtas jaunas prasmes un pilnveidotas jau iepriekšējās. Konkrēto operāciju posmu, kurš ir no 7 – 11 gadu vecumam, bērni ir spriest spējīgi par lietām, kuras ir konkrētas un zināmas, šajā vecumā ir grūtības ar abstrakto domāšanu, kura vēl nav attīstīta (Šteinberga, 2013, 30 - 110). Pēc E. Tūnala un R. Vuorinena teiktā 6 – 10 gadu vecums nozīmē strauju attīstību visās jomās, kad bērns ar aizrautību apgūst jaunas lietas (Tūnala, Vuorinens, 1999, 92).

Daļa no vēlmes apgūt jaunas lietas ir arī labizjūtai. Labizjūta ir nepieciešama, jo nejūtoties ērti savā fiziskajā ķermenī vai neesot mierā ar savām domām un apkārtējo attieksmi, veiksmīgs mācību process nevar pastāvēt. G. Vidra (Wydra) piedāvā izstrādātu labizjūtas modeli, kurš sastāv no trīs galvenajiem attīstības komponentiem, kuri tiek minēti kā fiziskā, psihiskā un sociālā joma. Katrā no šīm jomām tiek uzskaitīti gan aspekti, kuri spēj nodrošināt veselīgu attīstību gan ierobežojumi, kuri liedz just labu fizisko, psihisko un sociālo jomu (Wydra, 2014, 14). Kā katram cilvēkam, labizjūta ir pamatā radošam, veselīgam un pilnvērtīgam darbam. Fiziskās, psihiskās vai sociālās jomas ierobežojumi liedz bērnam veiksmīgi apgūt mācību vielu un justies komfortabli skolas vidē.

1. tabula. Labizjūtas modeļa struktūra (Wydra, 2014, 14)

Attīstības komponenti	Labizjūtas aspekti	Ierobežojumi
Fiziskā joma	<ul style="list-style-type: none"> • apmierinātība ar situatīvo ķermeņa stāvokli 	<ul style="list-style-type: none"> • fiziskās traumas • sāpes

1. tabulas turpinājums

Psihiskā joma	<ul style="list-style-type: none">• miers• līdzsvars• vitalitāte	<ul style="list-style-type: none">• nedrošība• stress• sasprindzinājums
Sociālā joma	<ul style="list-style-type: none">• noturīgas draudzīgas attiecības• emocionāli līdzsvarotas ģimenes locekļu attiecības• iesaistīšanās sabiedrības dzīvē un aktivitātēs	<ul style="list-style-type: none">• vientulības izjūta• sociālā izolācija• vilšanās par līdzcilvēkiem

Līdzīgos uzskatos ir arī D. Bethere u.c. autori, kuri apstiprina iepriekš minēto domu par fizisko attīstību un labizjūtu apgalvojot, ka labizjūta un fiziskā attīstība nodrošina uztveres procesa fizioloģisko mehānismu darbību (Bethere u.c., 2016, 30).

Fiziskā attīstība

Uzsākot skolas gaitas, noslēdzas posms, kurā aktīvi darboties neņemot vērā laika ierobežojumus. Uzsākot mācības skolā, dienas režīms kļūst savādāks un bērnam sevi jāradina pie noteiktas dienas kārtības un noteikumiem. A. Šteinberga uzsver, ka 1. – 3. klasē ir īpaši izteikts bērnu kustīgums un nav attīstītas koncentrēšanās spējas, kas ierobežo darīt lietas ilgstoši. Noteiktajā vecumposmā tiek minētas arī zemas darbaspējas, skolēns jūtas noguris no uzdotā un ātri zūd uztveres spējas, viņš nespēj koncentrēties un kvalitatīvi veikt mācību uzdevumus (Šteinberga, 2013, 21). Skolas solā samazinās bērna kustības, taču kustības ir svarīgas, jo tās ietekmē skeleta nostiprināšanos un attīstību, uzlabo vielmaiņu, stimulē asinsriti un elpošanu, kura savukārt stimulē visas orgānu sistēmas labāku darbību, tai skaitā arī nervu sistēmas (Valtneris, 2001, 42).

Atsaucoties uz Valsts izglītības satura centra izstrādātu materiālu vecākiem, fiziskā attīstība konkrētajā vecumposmā tiek raksturota vairākos punktos. Tiek minēts noturīgs svars, garuma un fiziskās spēka palielināšanās, vispusīga ķermeņa daļu izmantošana un kustību pilnveidošanās (VISC, 2018, 20). A. Šteinberga (2013) savā grāmatā “Pedagoģiskā psiholoģija” par fizisko attīstību 9 – 10 gadu vecumā min tieši meiteņu lēcienveidīgu garuma attīstību. Īpaši tiek minēta arī meiteņu fiziskā spēka palielināšanās un lokanības samazināšanās. Šajā vecumposmā attīstās koordinācija, kas apzināti iesaista visas ķermeņa daļas un bērns spēj veikt jau sarežģītākas darbības, piemēram, driblēt bumbu vai pasviežot to gaisā noķert un veikt nākamo

darbību. Ievērojami uzlabojas arī līdzsvara izjūta. Cilvēki fizisko attīstību pārsvarā uzskata par to, kas redzams ārēji, ka cilvēks ir muskuļots, sevi attīsta sportojot un fiziski izskatās vesels. Šādi domāt nav pietiekami pareizi, ar fizisko formu saprot arī optimāli funkcionējošas plaušas, asinsvadu sistēmu, sirdi un muskuļus. Tāpat A. Šteinberga min, ka, lai nodrošinātu labu fizisko formu ir nepieciešamas fiziskas aktivitātes, lai minētos orgānus attīstītu. Savukārt, lai uzturētu labu fizisko formu ir nepieciešams veikt vingrinājumus, kuri palīdz attīstīt lokanību, izturību un nepieciešami kardiotreniņi, lai veicinātu normālu sirds un asinsvadu darbību (Šteinberga, 2013, 42).

Pie fiziskās attīstības un bērna veidošanās var minēt arī tādu fizisko attīstību kā zobu maiņu. Zobu maiņa ne tikai ir fiziska vai anatomiska pazīme, bet arī tas spēj ietekmēt sociālo attīstību un personību. Par zobu augšanu A. Šteinberga (2013) raksta, ka bērna zobi otrajā, trešajā klasē jau ir kļuvuši par īstiem kaula zobiem, kas var būt par iemeslu izsmieklam, jo zobi nešķiet proporcionāli atbilstīgi bērna sejai (Šteinberga, 2013, 42).

Jāmin arī bērnu roku sīkās muskulatūras attīstība. Skolēni šajā vecumā spēj savos rakstu darbos izmantot arī mazākus burtus (VISC, 2018, 20). *I. Miltiņa (Miltiņa, 2017, 22) atsaucoties uz I. Tukiša un P. Vucenlīdzāna (2008, 28) sacīto vēsta, ka bērniem, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi ir novērotas grūtības veikt pierakstus un koordinētas darbības kā arī ir vērojams artikulācijas kustību vājums, I. Miltiņa (2017) tāpat norāda, ka pirkstu sīkās muskulatūras kustību veikšana un artikulācijas orgānu nevarība var būt kā sekas fizisko kustību mazbriedumam, piemēram, pārslimotas somatiskās un infekciju slimības.*

Apkopojot iepriekš minēto autoru sacīto, šī darba autore var secināt, izteiktas fiziskas atšķirības starp bērniem normā un bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem nepastāv. Tiek minētas atšķirības tieši rakstu valodā, kura var sagādāt papildus grūtības bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem.

Sociālā attīstība

Bērnā nonākot skolā ir jāattīsta prasme saprasties ar citiem skolēniem un skolotājiem, prasme komunicēt un veidot savstarpējas attiecības. Jaunākajā skolas vecuma posmā bērns ar aizrautību apgūst jaunas lietas, tai skaitā socializēties (Tūnala, Vuorinens, 1999, 92). Sociālā attīstība ir pārejas posms, kura laikā ir nosakāms sabiedriskais statuss jau pārejas posmā no bērnības uz briedumu (Bethere u.c., 2016, 26).

Kā sociālo prasmju attīstību var minēt spēju apzināties pašam sevi un savas prasmes, draudzību ar citiem bērniem, piedalīšanos komandu spēlēs, cieņas izrādīšanu vecākiem un

skolotājiem un piedalīšanos kopīgā ģimeņu pasākumu plānošanā (VISC, 2018, 20). Arī A. Šteinberga raksta par šādu attiecību veidošanu starp “skolēnu - skolēnu”, “skolēnu - skolotāju” un “māti – tēvu”, kas ir kā pamats veiksmīgai mācību apguvei un audzināšanai. (Šteinberga, 2013, 48). Bērna priekšstatus par sevi un ideālo “es” šajā vecumā var iegūt tieši identificējot, piemēram, attiecības ar vecākiem un skolotājiem, tas bagātina bērna pieredzi (Tūnala, Vuorinens 1999, 92). “Pedagoģiskais uzdevums ir attiecības veidot tā, lai tās veicinātu un atbalstītu personības attīstību. Attiecību pamatā ir savstarpējās uztveršanas, komunikācijas un mijiedarbības process” (Šteinberga, 2013, 48). Piekrītot A. Šteinbergas (2013) sacītajam skolēni īpaši uzticas skolotājam, kurš pamāca, iedvesmo un sniedz jaunas zināšanas, jo tieši sākumskolas skolēni ir cieši saistīti ar vienu, iespējams, vairāk skolotājiem, bet šis skaitlis nav salīdzināms ar pamatskolas vai vidusskolas skolotāju skaitu.

Bērnām ir svarīgi saņemt regulāru novērtējumu par paveikto, jo šādi nostiprinās motivācija turpmākam darbam, pašvērtējums un attīstās paškontrolē. Novērtējums var būt ne tikai no skolotāja, bet arī vecākiem, tieši tādēļ bērna vecākiem jāsaņem informācija par bērna sasniegumiem jeb vērtējums, lai atbalstītu bērnu. 1. – 2. klases skolēniem skolotājs kā autoritāte ir ļoti dominējošs, taču pieaugot, autoritāte var mainīties un pieaugt sekošana vienaudžu piemēram (Šteinberga, 2013, 25 – 48).

Sociālās attīstības izpētē pētījumu ir veikusi V. Guseva (Гусева), kura sniedz plašu ieskatu par skolēnu savstarpējām socializēšanās prasmēm. Minētajā pētījumā par “Diagnostisko situāciju, kas nosaka palīdzības attīstības līmeņus jaunāko klašu skolēniem” V. Guseva skaidro, ka, ja skolēns noraida savu palīdzību citam skolēnam, tad ir svarīgi noskaidrot atteikuma iemeslu kā arī noskaidrot skolēna sociālās izturēšanās pamatotību. Skolēns klasesbiedra emocionālo stāvokli spēj izprast tikai tad, ja viņš pats spēj izjust nemieru, bēdas, izmisumu, neapmierinātību, pretēji var teikt, ja šādu sajūtu klasesbiedrā nav, tad viņš kļūdaini izprot otra klasesbiedra jūtas. Minētās autores veiktais pētījums sniedz pamatotus datus par to, ka 10% skolēnu pareizi izprot citu klasesbiedru emocionālo stāvokli un izrāda piemērotu emocionālo un verbālo palīdzību, tie ar nelielu kavēšanos sniedz palīdzību un koncentrējoties uz savstarpēju labumu vai ārējiem faktoriem, kuri pamudina palīdzēt. Savukārt, 2% sākumskolas skolēnu ir virs vidējā līmeņa. Skolēni spēj adekvāti izturēties un sniegt emocionālu, verbālu un uzvedības, rīcības atbalstu saviem klasesbiedriem, neņemot vērā personiskās intereses (Гусева, 2018, 138 – 144). Veiktais pētījums liek secināt, ka jau skolas vecuma bērni spēj izanalizēt situācijas, kurās tie var gūt savu labumu un maz ir skolēnu, kuri spēj pašizliedzīgi palīdzēt citiem. Nepieciešams pārrunāt

situācijas, likt iejusties tajās un minēt piemērus no ikdienas situācijām, kurās nonāk bērni, lai savstarpēja socializēšanās kļūtu veiksmīgāka un neviens nekļūtu sociāli atstumts. Līdzīgu uzskatu par skolēnu socializēšanos un savstarpējām attiecībām pauž E. Tūnala un R. Vuorinens paužot viedokli, ka attiecīgajā vecumposmā skolai ir liela nozīme attīstībā, jo bērni salīdzina savus sasniegumus ar citiem bērniem (Tūnala, Vuorinens, 1999, 92).

Intelektuālā attīstība

Intelektuālo attīstību var saukt arī par domāšanas, atmiņas, metaizziņas un valodas attīstību kopu. Sākumskolas skolēniem sāk attīstīties metakognitīvā domāšanas prasme, kas veido domas par domāšanu. Skolēns šajā procesā spēj sekot līdzi atmiņai, zināšanām, mērķiem un attiecīgai darbībai. Attīstās refleksija, kad skolēns savus psihes procesus, domāšanu un atmiņu apzinās un spēj regulēt. Bērns 8 gadu vecumā jau spēj analizēt situācijas un veikt loģiskus slēdzienus. Arī turpmākā vecumā attīstās metaizziņas procesi, tomēr attiecīgajā vecumposmā bērns apzinās ko viņš zin un ko nezina (Šteinberga, 2013, 113 – 117). Skolēnu domāšanas attīstībā parādās vairākas pazīmes, piemēram, “domāšanā palielinās plastiskums; parādās izpratne par vielu un formu atgriezeniskumu; spēj iziet no domāšanas “te un tagad” rāmjiem; parādās vairākas dimensijas; samazinās egocentrisms; spēj izdarīt slēdzienus; spēj meklēt cēloņu – seku sakarības” (Šteinberga, 2013, 47). Autores prāt minētais citāts skaidri norāda uz jaunākā skolas vecuma bērnu spējām intelektuālajā attīstībā, veidot priekšstatus par sarežģītākām lietām, sākt izprast tās un būt spriestspējīgiem. *Skaņu izrunas traucējumu gadījumā domāšana gandrīz atbilst pieņemtajiem, normatīvajiem rādītājiem (Miltiņa 2015, 25).*

Jaunākajā skolas vecumā bērns joprojām pilnveido saskarsmes paņēmienus, cilvēces kultūru un pierāda sevi kā darītāju. I. Aizporiete uzsver, ka svarīgs nav zināšanu apjoms, bet gan emocionālā pasaules uztvere un radošās darbības (Aizporiete, 2012, 12). *I Miltiņa vēsta, ka bērniem ar runas traucējumiem ir vērojams pazemināts pašvērtējums, tas var izpausties reālos izteikumos: “Es nevaru! Es neprotu! Es negribu!”. Nepieciešama pieaugušo zināšanas šādā situācijā, kad pieaugušais var iedrošināt, līdzsvarot reālas iespējas un saglabāt pozitīvas emocijas (Miltiņa 2015, 26).*

8 – 9 gadu vecumā nostiprinās lasīšanas un rakstīšanas iemaņas, vieglāk uztvert matemātikas pamatlietas, spēj uztvert loģiskas likumsakarības konkrētās situācijās (VISC, 2018, 20). Savukārt A. Šteinberga min, ka vecumposmā no 7 – 10 gadu vecumam ir viegli atrast un sargrupēt līdzīgus priekšmetus, bet nosaukt kopīgu pazīmi ir grūti. Šī doma apstiprinās arī turpmāk, jo ir īpaši izteikta mehāniskā atmiņa pirmajos skolas gados. Skolēns lietas iegaumē

labāk, ja tās tiek vairākkārt atkārtotas, tas pats attiecas uz loģisko atmiņu, kuru nepieciešams īpaši trenēt. Tāpat minētā autore norāda, ka pēc Piažē un Vigotska sacītā, vadošā ir atmiņa izziņas procesā, tāpēc skolotājiem un vecākiem ir grūti pārliecināties par patiesajām bērna prasmēm un zināšanām (Šteinberga, 2013, 46).

Ārkārtīgi svarīgs skolēna darbā ir laika sadalījums paredzētajiem darbiem, lai nezaudētu darbības kvalitāti. Piemēram, mutvārdu un rakstveida uzdevumos laika attiecībai būtu jābūt 2:1 (VISC, 2018, 20). Savukārt kā vēsta A. Šteinberga, tad 8 – 10 gadus veca bērna koncentrēšanās laiks ir 20 minūtes (Šteinberga, 2013, 47). Arī šajā vecumā ārkārtīgi liela loma ir konstruēšanai. Tā sekmē runas attīstīšanos, attīsta tehnisko domāšanu, sniedz priekšstatu par matemātikas ģeometrijas pamatiem un apkārtējo vidi kopumā (Aizporiete, 2012, 12). I. Hadaņonoka pauž viedokli, ka zinātniskā un darba pieredze pierāda, ka runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi attiecas arī uz psihisko attīstību. Tādējādi var būt traucēta domāšana, uzmanība un atmiņas procesi, kas savukārt atspoguļojas bērna uzvedībā, nepaklausībā un raksturā (Hadaņonoka, 1999, 28).

Uztvere

Kā vienu no pirmsskolas vecuma bērnu uztveres raksturojumiem var saukt apjēgtības palielināšanos. Uztvere cieši saistīta ar izpratni, priekšmetu būtību un domāšanu. Apzināta uztvere nozīmē domās nosaukt priekšmetu, kas nozīmē to iekļaut uztveramo priekšmetu konkrētā grupā. I. Miltiņa atsaucoties uz R. Ņemovu (Немов) uztveri dēvē par “apjēgtu ar vārdu apzīmētu dažādu sajūtu sintēzi, kuru iegūst no priekšmeta veseluma skatījumā” (Miltiņa, 2017, 22). *Tāpat I. Miltiņa atsaucoties uz S. Lautkinas (Лайткина) sacīto vēsta, ka bērniem ar skaņas izrunas traucējumiem dzirdes uztvere ir nediferencēta. Bērnam ir grūtības atšķirt dažādas ārpus valodas skaņas un diferencēt valodas skaņas, kuras ir tuvas pēc akustiskām un artikulācijas pazīmēm (Miltiņa, 2017, 23).*

Atmiņa

I. Miltiņa citējot G. Svenci pauž viedokli, ka vecākajā pirmsskolas vecumā verbālo atmiņu raksturo jaunu jēdzienu apguve. Tā izpaužas trīs virzienos, kuros bērns sacīto vārdu pielīdzina tam, ko ar vārdu ir domājis pieaugušais; pieaug jēdzienu izpratne un sasaiste ar prātu par likumsakarībām, notikumiem; bērni spēj izmantot citus vārdus, lai izteiktu vienu jēdzienu (Miltiņa, 2015, 23). *Vēršot uzmanību uz V. Seleverstova (Северстов) sacīto grāmatā “Bērnu logopsiholoģija” (Детская логопсихология) tiek apgalvots, ka bērniem ar skaņas izrunas traucējumiem ir vērojama iegaumēšanas apjoma samazināšanās. Bērnam grūtības sagādā*

skolotāja norādījumu atcerēšanās, jo īpaši, ja tie prasa pakāpenisku to īstenošanu. Nepieciešams ilgāks laiks, lai iegaumētu un saglabātu uzdevumu atmiņā. Fonemātiskās uztveres attīstības un uzmanības nepietiekamības dēļ var rasties reproducēšanas kļūdas (Селуверцов, 2008, 59).

Ņemot vērā attiecīgo vecumposmu ir nepieciešams zināt kā uzlabot bērna atmiņu un kā tā darbojas attiecīgajā vecumposmā:

1. *Atkārtošana.* Pirmsskolas bērni mācoties dzejoli cenšas to iegaumēt, atkārtojot katru vārdu. 8 – 9 gadu vecuma bērni vārdus grupē un tajos iedziļinās.

2. *Iegaumējamā materiāla organizācija.* 7 – 8 gadus veci bērni iegaumējamus vārdus saista ar asociācijām, savukārt, sākot no 9 gadu vecuma, bērni prot atrast un analizēt kopīgas pazīmes pēc kurām vārdus sagrupēt un atcerēties. Kā piemērs tiek sniegts – gulta, galds, krēsls – skolēns spēj izsecināt, ka tās ir mēbeles. Tomēr, lai skolēns spētu izteikt secinājumu ir nepieciešams skolotāja un vecāku pamudinājums.

3. *Semantiskā apstrāde.* 1. – 2. klasē var būt situācijas, kurās bērni nespēj uztvert un saprast informāciju, kuru jāizsecina no teksta, bet, kura nav sniegta tieši. Tas saistīts jau ar pirmsskolas posmu, kad bērni tekstu uztver tieši un slēdzienus tekstā neizlasa.

4. *Tēlu radīšana prātā.* Vieglāk iegaumēt un atcerēties sarežģītu informāciju pirmsskolas bērniem attīstās un palīdz spēja veidot tēlus prātā, tos vizualizējot.

5. *Informācijas meklēšana atmiņā.* Sākumskolas skolēni apgūst un pilnveido prasmi atlasīt informāciju atmiņā, kura tieši ir nepieciešama konkrētā uzdevuma veikšanai.

6. *Darbības scenāriju radīšana.* Skolēna atmiņā veidojas jau zināmas darbības, kuras veidojas kā scenāriji, kuri atvieglo situācijas, kuras veidojas bieži un kurās skolēns vadās jau pēc zināma plāna. Tas atvieglo iespēju atcerēties vairāk informācijas (Šteinberga, 2013, 155 – 116).

Minētie punkti ir veiksmīgi pielietojami darbā ar jaunāko sākumskolas klašu bērniem. Katrs no minētajiem punktiem ietver paskaidrojumus un sniedz priekšstatu par to kā darbojs atmiņa attiecīgajā vecumā. Ņemot vērā augstāk minētos norādījumus ir iespējams ne tikai izzināt, bet arī uzlabot atmiņu. Atmiņas procesi ir pamats veiksmīgām skolas gaitām un pēc A. Šteinbergas (2013) minētajiem atmiņas darbības principiem ir iespējams izprast bērna atmiņas pamatdarbību un protot pielietot iegūtās zināšanas atmiņu arī trenēt.

Uzmanība

Uzmanība tiek skaidrota kā cilvēka apziņas tīša vai netīša virzība un koncentrēšanās uz ārējās vai iekšējās (psihiskās vai fiziskās) pasaules atspoguļošanu kā arī ir visu psihisko izziņas procesu pamatā. Uzmanība tiek iedalīta:

- Napatvaļīgā (netīšā)
- Patvaļīgā (tīšā)
- Pēctīšā
- Jutekliskā
- Pastiprinātā
- Kustību
- Dabiskā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 340).

“Bērņa logopsiholoģijas” (Детская логопсихология) grāmatā vēsta, ka bērniem ar skaņu izrunas nepietiekamību, uzmanība ir nenoturīgāka. Bērniem ir grūtāk pārslēgties uz darbībām, uzmanība ir palēlināta (Селуверстов, 2008, 59).

Uzvedība

Uzvedību var dēvēt par daudzveidīgu, daudzslāņainu un dinamisku procesu. Tas ir darbības un rīcības kopums, kas tiek veikts iespaidojoties un mijiedarbojoties ar apkārtējo vidi. A. Šteinberga izsaka domu par uzvedību, ka, ja cilvēks atrodas situācijā, kurā tiek piedzīvotas nekontrolējamas sekas, tad cilvēks apzinās, ka reaģēt ir bezjēdzīgi, kas tiešā mērā iespaido arī uzvedību (Šteinberga, 2013, 10). *Bērnām ar fonemātiskiem traucējumiem var rasties nepārlicinātība par sevi un var tikt vērotas izmaiņas uzvedībā un raksturā. Bērns var noslēgties, būt pārlietu emocionāls vai viegli aizkaitināms (Селуверстов, 2008, 61). I. Hadaņonoka un L. Hadaņonoka skaidro, ka uzvedības maiņa jau jaunākajā skolas vecumā var nonākt līdz pretrunām ar skolotājiem, skolas programmas prasībām un savām spējām (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 19).*

Balstoties uz pirmajā nodaļā apkopotajām teorētiskajām atziņām diplomdarba autore var secināt, ka bērniem ar fonemātiskās uztveres nepietiekamību fiziskās un psihiskās attīstības jomās nav novērtotas atkāpes no normas. Strādājot ar bērniem, jāņem vērā gan attiecīgā vecumposma norma gan jāatpazīst bērni, kuriem ir iespējami vai novēroti fonemātiskie uztveres traucējumi. Sākumskolas vecuma bērniem ļoti liela loma ir skolotājam, tomēr kā pamats visam ir ģimene un ir svarīgi, lai bērns būtu pozitīvi motivēts gan ģimenē, gan skolā. Sākumskolas pirmās klases ir posms, kurš ietver sevī mācīšanos par mācīšanos. Dienas kārtība un noteikumi šajā laikā mainās un liela loma ir paša skolēna gribai jeb motivācijai. Lai rosinātu gribu skolēnos ir nepieciešams plānot aizraujošas nodarbības ievērojot attiecīgā vecumposma koncentrēšanās laiku katram uzdevumam un ņemt vērā mutisko un rakstisko darbu proporcionālu sadalījumu. Vērā jāņem arī labizjūta, kas ir pamats veselīgam, radošam un pilnvērtīgam darbam. Tā skar gan fizisko, psihisko un sociālo jomu.

2. Fonemātiskās nepietiekamības cēloņi un raksturojums

2.1. Fonemātiskā uztvere un tās pilnveides iespējas īso un garo patskaņu diferencēšanā

Z. Anspoka un S. Tūbele skaidro, ka skolēnu runas un valodas kļūdu cēloņi ir dažādi. Cēloņi var būt nepietiekami attīstīta klausīties prasme ar uzsvaru uz fonemātisko dzirdi, lasītprasme vai runātprasme. Savukārt valodas un runas prasmes spēj ietekmēt sociālās problēmas, kuras ietver sevī neaudzinātību, zemu motivāciju mācīties, arī vide, kurā skolēns nejutās atbalstīts kā arī uztveres, uzmanības, domāšanas un citu individuālu cēloņu dēļ. Svarīga un nenoliedzama ir arī valodas vide, kurā bērns, skolēns aug un attīstās. Minētās autores kā valodas un runas kļūdu novēršanu min paša skolēna intelektuālo un emocionālo attīstību, kura nosaka to, cik efektīvi skolotājs spēs palīdzēt skolēnam (Anspoka, Tūbele, 2015, 189). Ir iespējams mazināt valodas traucējumu ar nosacījumu, ka tiek pārzinātas valodas likumsakarības un bērna valodas attīstības posmi (Tūbele, 2015, 266). Jāņem vērā bērna attīstības ontogēze un valodas attīstība, lai izvēlētos pareizos profilaktiskos pasākumus. Liela loma ir arī vides ieteikmei un psihosociāliem faktoriem, kuri var būt par cēloni bērna runas pozitīvai vai negatīvai attīstībai. Iepriekšējā nodaļā izpētītā attiecīgā vecumposma attīstība ir ņemama vērā un attiecīgi, ja bērnam novēroti runas traucējumi, tad tas var mainīt uzvedību, personības veidošanos un visu psihisko attīstību kopumā.

Svarīgākais nosacījums ir laicīgi traucējumus pamanīt un neļaut tiem padziļināties vai nostiprināties, nepieciešams pēc iespējas mazināt to izpausmes. S. Tūbele min piemēru par fonemātiskās uztveres mazattīstību jau pirmsskolas vecumā, kad bērns neizprot vārdu nozīmi, jo jauc skaņas, piemēram, ja vārds atšķiras ar vienu pazīmi (pumpa – bumba) vai patskaņu garumu (kazas – kāzas). Savukārt skolas vecumā tas atspoguļojas rakstīšanā un lasīšanā. Ne tikai fonemātiskas uzteves mazattīstība, bet arī skaņu analīzes un sintēzes iemaņu trūkums var būt par iemeslu specifiskām rakstīšanas un lasīšanas kļūdām. Šāda veida problēmas var būt par cēloni nepaklausīgai uzvedībai, kuru skolotājs var pārprast un nespēt noteikt patiesos uzvedības iemeslus (Tūbele, 2013, 6 – 7).

Lgopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīcā **fonemātiskās uztveres** terminam tiek vērsta uzmanība uz runas dzirdi. Tātad, tiek secināts, ka fonemātiskā dzirde tiek uzskatīta par runas dzirdi. Termins tiek skaidrots, kā cilvēkam piemītoša smalki diferencēta dzirde (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283). Darbības, kuras nodrošina fonemātiskā dzirde var aplūkot 1. attēlā.

1.attēls. Fonemātiskās dzirdes funkcijas (pēc J. Lūses, S. Tūbeles, I. Miltiņas, 2012)

Runas dzirde ir ārkārtīgi svarīga skaņu apgūvē un to diferencēšanā. Bērnam jau no mazotnes pakāpeniski attīstās runas dzirde, kad veidojas precīzi, diferencēti vārdu un atsevišķu skaņu akustiskie un artikulācijas tēli. Savukārt, ja runas dzirdes attīstība aizkavējas, var rasties specifiski izrunas traucējumi, kuri spēj ietekmēt turpmāk arī rakstību un lasītprasmi. Runas dzirde ir primāri svarīga un no tās atkarīga visa pārējā valodas attīstība (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283). Reizē ar valodu un runu attīstās arī fonemātiskā dzirde, kas ir savstarpēji saistītas (Tūbele, 2008, 29). Autores S. Tūbele un I. Vilka atsaucoties uz R. Šēnveileru un M. Ptoku dzirdes uzmanību raksturo kā spēju koncentrēties un reaģēt uz dažādām skaņām un trokšņiem, kuri veidojas apkārt un noteikt no kurienes šīs skaņas skan. Pieredzei augot aug arī spēja noteikt skaņu rašanās avotus. Bērnam, kuram ir normāli attīstīta dzirdes uzmanība runas sadzirdēšanas brīdī ir uzmanību jāpievērš runātājam un runas saturam. Runas dzirde ir tieši tā, kura ļauj atpazīt cilvēka runu no visiem citiem apkārtējiem trokšņiem un skaņām kā arī uztvert sacīto un saprast tā jēgu. Dzirdes uzmanība un runas dzirdes attīstība ir tuvu saistītas ar fonemātiskās uztveres attīstību (Tūbele, Vilka, 2016, 192 – 193). Pirmsskolas vecumā veidojas fonemātiskā dzirde un vēlāk arī fonemātiskā uztvere. Skaņu atpazīšanai dažādās pozīcijās un vibrācijās ir nepieciešama fonemātiskā uztvere. Atšķirīgas ir ne tikai skaņas, bet arī vārdu nozīmes, kuras nepieciešams atpazīt, ja vārdi tiek sapludināti vai to daļas (Tūbele, 2008, 28 – 29).

Fonemātisko jeb runas uztveri skaidro kā daudzveidīgu valodas skaņu kombināciju uztveršanu, neatkarīgi no pasniegšanas veida – rakstiska vai mutiska (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 290). Visnelielākie fonemātiskās uztveres traucējumi var ietekmēt un sagādāt grūtības rakstīšanā un lasīšanā (Tūbele, 2019, 10). Līdzīgos uzskatos ir arī I. Hadaņonoka, kura apgalvo,

ka traucētas fonemātiskās dzirdes, kas ir skaņu analīzes un sintēzes process, bērns skaņas dzird automātiski, bet nespēj tās atšķirt. Tas rada traucētu rakstīšanu un lasīšanu (Hadaņonoka, 1999, 6).

Fonemātiskajā uztverē ietilpst fonemātiskie **priekšstati**, fonemātiskā **sintēze** un fonemātiskā **analīze**.

Fonemātiskie priekšstati ir saistīti ar iepriekšējā pieredzē dzirdētu vārdu, kuru dzirdot un atsaucot to atmiņā, veidojas vārda tēls. Par fonemātiskajiem priekšstatiem var teikt, ka tie ir izveidojušies, kad cilvēks saskaņā ar izveidoto tēlu spēj nosaukt vārdu, kurš sākas ar attiecīgu skaņu, vārdu ar noteiktu skaņu skaitu un vārdu, kurā skaņa atrodas noteiktā pozīcijā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102). Fonemātisko priekšstatu noteikšanai var būt vairāki rādītāji ar uzdevumiem, pēc kuriem var veikt izpēti. Pēc S. Tūbeles un I. Vilkas (2016) izstrādātiem pārbaudes rādītājiem var veidot un pielāgot turpmāk uzskaitītos uzdevumus:

1. *Zilbju rindu atkārtošana*. Skolēnam nepieciešams atkārtot zilbju rindas, piemēram, “ja – ja – ja; je – jē – je; jū – jū – ju”.
2. *Vārda nosaukšana ar konkrētu skaņu*. Jānosauc vārds ar skaņu “T”.
3. *Jāatšķir akustiski līdzīgi vārdi*. Jāpaskaidro vārdu nozīmes, piemēram, vārdiem lapa – lāpa.
4. *Jānosauc vārds ar konkrētu skaņu skaitu*. Tiek noteikts skaitlis, piemēram, četri. Skolēnam jāizdomā vārds ar precīzu skaņu skaitu, ja četras skaņas, tad vārds var būt – māja, laka, sols u.c.
5. *Jāsaklusa noteikts vārds vārdu rindā*. Iepriekš vienojoties, jāsaklusa vārds “pasaka” starp citiem vārdiem un jāsignalizē sasitot plaukstu, pietupjoties, paceļot roku vai citādi.
6. *Jāsaklusa skaņa starp citām skaņām*. Iepriekš vienojoties, jāsaklusa skaņa “T” starp citām skaņām un jāsignalizē sasitot plaukstu, pietupjoties, paceļot roku vai citādi (Tūbele, Vilka, 2016, 195; Tūbele, 2019, 35).

Logopēdijas skaidrojošā vārdnīcā **fonemātiskā analīze** tiek skaidrota kā:

- spēja noteikt no kādām skaņām sastāv vārds, kādā skaņas ir sakārtotas;
- spēja noteikt fonēmu vārda nozīmes atšķiršanas funkcijas;
- izprast attiecīgās valodas pamata fonemātiskos pretstatus (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101).

Fonemātiskā analīze var būt divējāda – vienkārša vai sarežģīta. Vienkārša fonemātiskā analīze ir spēja atšķirt skaņu vārdā. Pirmsskolas vecuma bērnam šī spēja veidojas jau dabīgi.

Turpretim sarežģītas fonemātiskās analīzes gadījumā grūtības sagādā noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdā. Vislielākās grūtības sagādā noteikt secību skaņai, to skaitam un atrašanās vietai vārdā. Šāda veida analīzi bērni spēj apgūt tikai mācoties to (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101 - 102). Fonemātiskās analīzes noteikšanai var būt noderīgi turpmāk minētie izpētes rādītāji un uzdevumi:

1. *Jāsadala vārds zilbēs.* Tiek pasacīts vārds, piemēram, velosipēds un tas jāsadala zilbēs: ve – lo – si – pēds.
2. *Jāatšķir īsie un garie patskaņi.* Jāsaklausā garais patskanis un jāpalecas, jāsaklausā īsais patskani un jāpietupjas.
3. *Noteikt vārda pirmo skaņu.* Jānosauc ar kādu skaņu sākas vārds “sēta”.
4. *Nosaukt vārda pēdējo skaņu.* Jānosauc ar kādu skaņu beidzas vārds “lampa”.
5. *Noteikt skaņu secību vārdā.* Tiek nosaukts vārds “kaste”, skolēnam jānosauc, kura pēc kārtas ir skaņa [s].
6. *Nosaukt vārdu pa skaņām.* Tiek nosaukts vārds “trusis”. Vārds tiek pateikts pa skaņām [t] – [r] – [u] – [s] – [i] – [s].
7. *Noteikt skaņu skaitu vārdā.* Tiek nosaukts vārds “lapa”. Nepieciešams noteikt no cik skaņām sastāv vārds (Tūbele, Vilka, 2016, 195; Tūbele, 2019, 35).

Fonemātiskā sintēze tiek skaidrota kā prasme veikt prāta darbības, lai spētu savienot atsevišķas daļas vienā veselumā, piemēram, skaņas - zilbēs, zilbes – vārdos. Svarīgi ir arī ne tikai šo veselumu saklausīt un prātā savienot, bet arī atpazīt (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102). Fonemātiskās sintēzes noteikšanai atbilstošie rādītāji un uzdevumi ir šādi:

1. *Sapludināt skaņas zilbēs.* Nosauc skaņas [p] un [a], kura jāizveido par zilbi “pa”.
2. *Sapludināt zilbes vārdos.* Nosauc zilbes “la” un “pa”. Savienojot zilbes, veido vārdu “lapa”.
3. *Veidot salikteni.* Jāizveido saliktenis no diviem vārdiem, piemēram, “mežs” un “ābols” kopā veidojas “mežābols”.
4. *Nosaukt vispārinošo vārdu.* Tiek nosaukti vārdi “alnis, briedis, stirna”. Jānosauc vispārinošais vārds “meža zvēri”.

Fonemātiskās uztveres pārbaude ir jāveic, lai varētu pielāgot metodes un vingrinājumus attiecīgā traucējuma novēršanai (Miltiņa, 2005, 32). **Fonemātiskās uztveres attīstības posms** tiek veikts pēc skaņu izrunas pārbaudes (Tūbele 2019, 34). Sekojot S. Tūbeles sacītajam par skolēniem, kuriem ir mazatīstīta fonemātiskā uztvere autore vērs uzmanību, ka rakstīšanas un

lasīšanas traucējumus var novērst tikai tad, ja tiek pilnveidota un attīstīta fonemātiskā analīze un sintēze (Tūbele, 2019, 11). Sākotnēji uzsākot fonemātiskās uztveres pārbaudi ir nepieciešams pārbaudīt **fonemātisko dzirdi**, lai pārlicinātos, ka bērns spēj adekvāti sadzirdēt informācijas avotu. Cilvēkam piemīt četras dzirdes – fiziskā dzirde, muzikālā dzirde, runas dzirde un fonemātiskā dzirde. Ja ir traucēta fonemātiskā dzirde, nav iespējams pareizi uzrakstīt dzirdētos vārdus (Līdaka, 2018, 8 – 9). S. Tūbele min divas iespējas kā noskaidrot vai bērna fiziskā dzirde nav traucēta. Bērna dzirdi ir iespējams pārbaudīt logopēdam pašam ar čukstus runu, ņemot vērā norādījumus par attāluma ievērošanu. Savukārt otra iespēja ir aplūkot ierakstus bērna veselības kartē, taču kā uzsver S. Tūbele, šis paņēmieni var nebūt pilnībā drošs un uz to nebūtu pilnībā jāpaļaujas (Tūbele, 2019, 34, 97).

J. Līdaka (2018) paskaidro, ka tam, cik ātri notiks bērna izaugsme, augšupeja un attīstīsies prasmes ir ļoti cieša saistība ar redzi, dzirdes atmiņu un uzmanības noturīgumu. Patskaņu diferencēšana tiek izteikta divos virzienos: skaņu difrencēšana pēc akustiskajām pazīmēm un diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm. Primāri **koriģējoši attīstošais darbs** ir skaidri iemācīt īso un garo patskaņu izrunu, attiecīgi izolēti, zilbēs un vārdos. Ir nepieciešams uzsvērts un izjūsts patskaņu mutisks attainojums un fonēmas jeb skaņas atainojums grafēmā jeb burta izskatā. Tiek piedāvāts bērnam katru no konkrētajām patskaņu skaņām sasaistīt ar kādu priekšmetu, lai bērnam rodas asociācija par katru skaņu. Garajiem patskaņiem tā var būt atgādne, kur attēlots raudošs bērns, kurš izsaka skaņu [ā] u.c. Tomēr kā min iepriekš minētā autore, tad grūti piemeklēt kādu asociāciju īsajiem patskaņiem. Veiksmīga patskaņu apguve notiek, ja bērns izprot kā fiziski pareizi ir jāizrunā katrs no patskaņiem, kāds ir lūpu, mutes stāvoklis. Šī darba precizēšanai tiek ieteikts lietot spoguļi kā arī katras skaņas attēlošanu ar kādu kustību (Līdaka, 2018, 19). Koriģējoši attīstošai darbībai ar garajiem un īsajiem patskaņiem S. Tūbele un J. Lūse (2004) apkopojušas vairākus uzdevumus mērķa sasniegšanai. Darba paņēmieni secīgi ir šādi:

- Garo un īso patskaņu precizēta izruna;
- Zilbju tabulu lasīšana, kurās ir garie un īsie patskaņi;
- Patskaņa saklausīšana vārdā un reaģēšana (pacelta roka, vai sasistas plaukstas u.c.);
- Bērni pēc attēla aplūkošanas nosaka patskaņa (īsā vai garā) atrašanās vietu zilbē vai vietu vārdā;
- Darbs ar vārdiem paronīmiem;
- Vārdu taktēšana;
- Klausās un raksta tikai tos vārdus, kuros dzirdams iepriekš izvēlētais patskanis;

- Logopēds lasa tekstu, bet bērni uz patskani norāda tabulā;
- Izmanto plāksnītes, kamēr logopēde lasa teikumus, bērni kārto tabulā zem garā vai īsā patskaņa attiecīgās plāksnītes. Beigās saskaita rezultātu garajiem un īsajiem patskaņiem.
- Logopēds lasa vārdus un skolēni nosaka tos, kuros dzird garo patskani vārda izskaņā;
- Jāievieto garais vai īsais patskanis trūkstošajā vietā vārdā;
- Bērni pieraksta patskaņus, kurus saklusa logopēda lasītajos vārdos un pēc tam tos restaurē;
- Tiek izdomāts patskaņu “šifrs” (figūras, smaidiņi u.tml.). Bērni dzirdot lasītos logopēdes vārdus attiecīgā patskaņa vietā raksta attiecīgi izvēlēto simbolu;
- Jāizdomā vārds ar patskani noteiktā pozīcijā (Tūbele, Lūse, 2004, 82 – 83).

Arī J. Līdaka (Līdaka, 2018) iesaka lietderīgus paņēmienus kā bērnam palīdzēt atšķirt garos un īsos patskaņus. Kā viens no tiem ir rakstāmo vārdu sadalīt prātā pa zilbēm. Lai uzreiz nebūtu nepieciešams rakstīt visu vārdu, to raksta pakāpeniski, sadalot to. Tāpat kā iepriekš apkopotajos koriģējoši attīstošajos vingrinājumos S. Tūbele un J. Lūse (2012) norādīja uz taktēšanu, arī J. Līdaka (2018) vērš uzmanību uz taktēšanu kā rīku, kas palīdz rakstībā izvērtēt rakstīt īso vai garo patskani. Tiek uzsvērts arī darba process, kura laikā bērnam tiek paskaidrots pašam atrast savas kļūdas un tās izlabot. Noder arī lomu maiņa, kad arī skolotājs iesaistās uzdevumā un skolēns kļūst par skolotāju, kuram jālabo pieļautas garumzīmju kļūdas vārdos. Svarīgs ir arī rakstīšanas temps, tas tomēr nevar būt pavisam lēns, kamēr skolēns koncentrējas garumzīmēm un palaiž garām vārdus vai teikumus. Temps ir jātrenē, jo katrā nākamajā klasē tas palielinās. Kļūdu pieļaušanas gadījumā liela loma ir vārdu un vēlāk teikumu pārrakstīšanā. Tas nepieciešams, lai ne tikai trenētu roku (kinestētisko atmiņu), bet arī vizuāli atcerētos pareizo vārda attainojumu. Bērnam rakstot teikumu palīdzēt var tā attainojums prātā, kad bērns vizuāli iztēlojas teikumā dzirdēto un spēj to pēc tam uzrakstīt. Lieti noder arī atgādne, kas ļauj bērniem vienmēr atcerēties par to, ka ir nepieciešams klausīties, lasīt uzdevumus, apskatīt tos un izpildīt, rakstīt ievērojot gramatikas likumus (Lielais sākumburts, atstarpes starp vārdiem, pieturzīmju lietojumu un garumzīmes), pārbaudīt savu uzdevumu (izrūnāt vārdu pa zilbēm, iztaktēt vārdu) (Tūbele, Lūse, 2012, 25 – 27; Līdaka, 2018, 21). Apkopotie praktiskie paņēmieni logopēdiskajā darbā var veicināt skolēnu motivāciju un sekmēt fonemātiskās uztveres pilnveidošanu. Praktiskie paņēmieni ir vērā ņemami, lai sekmētu īso un garo patskaņu diferencēšanu un veicinātu rakstītprasmi kopumā.

2.2. Īso un garo patskaņu raksturojums latviešu valodā

Katra valoda ir atšķirīga ar tās skanējumu, pierakstu, gramatikas likumiem. Valodā ne tikai runas prasme, bet arī rakstīšanas prasme ir svarīga, jo abējādi notiek domu izteikšana un to atveidošana rakstos. Rakstīšana notiek izmantojot īpašas zīmes un rakstu tehnikas paņēmienus. Fonētiskais princips latviešu valodā ir viens no svarīgākajiem, tas ir, kad dzirdēto pieraksta tieši tā pat. Protams ir izņēmumi, kuros nepieciešams iemācīties pareizu vārdu rakstību un likumus, kuri attiecas uz vārdu locīšanu (Līdaka, 2018, 8). 2. un 3. klase ir laiks, kad abas prasmes ir vienlīdz svarīgas. Rakstīšanas prasmē jāievēro rakstītāja kultūras pilnveide. Jāievēro vārdu pareizrakstība vārdiem, kuriem sakrīt izruna un tiem, kuriem ir pozicionālā skaņu pārmaiņa (Auziņa, 2013, 97). 2. – 3. klasē tiek apgūta lasītprasme un rakstītprasme, kas skolēnam liek apgūt loģiskas un pareizas runas un rakstu prasmes. Šīs prasmes vienlaikus tiek attīstītas trijos līmeņos, kuri ir vārda, teikuma un teksta līmenī (Anspoka, Tūbele, 2015, 94).

Skolēns 2. klasē sistemātiski iepazīst tikai svarīgākās likumsakarības. Tas ir pareizs pieturzīmju lietojums teikuma beigās, uztvertas vārdu nozīmes teikumos un saskatītas to radniecības ar citiem vārdiem, uztverta piederība konkrētai vārdšķīrai, saskatīta skaņu un burtu attiecība, prasme uzrakstīt dzirdētu vārdu un dalīt vārdus zilbēs pārņemšanai jaunā rindā (Anspoka, Tūbele, 2015, 108). Kā skaidro J. Grigorjevs svarīgi sākumskolas klasēs ir veidot interesi par latviešu valodu, attīstīt tās izjūtu un domāšanu kā arī mācīties rakstīt, veidot grafiskās iemaņas, apgūt ortogrāfijas un interpunkcijas prasmes. Svarīgs nosacījums skolēna valodas un runas attīstībai ir respektēt fizioloģiskās, psiholoģiskās un sociālās iezīmes un uztvert to kā vienu veselumu (Grigorjevs, 2013, 42).

I. Miltiņa skaidro, ka katrai valodai ir sava fonemātiskā sistēma, kura tiek raksturota ar noteiktu fonemātisko pazīmju kopumu. Piemēram, patskaņu fonemātiskā daba izpaužas to garumu maiņā (Miltiņa, 2005, 34). Līdzskaņi, patskaņi un divskaņi ir latviešu valodas skaņu sadalījums un kā norāda J. Līdaka, tad tieši patskaņi ir īpaši uzsverami, jo tie ir jāizrunā un jāraksta gan īsi gan gari. Minētā autore izsaka domu par to, ka “patskaņi kā skaņas veido zilbes kodolu, līdz ar to strukturē vārdu, bet līdzskaņi piedod vārdam jēgu” (Līdaka, 2018, 8). Bērna patstāvīgās runas apguves sākumā bērns mācās atšķirt un izdalīt fonemātiskās pazīmes. Tiek apgalvots, ka patskaņu mācīšanās un apzināšanās process notiek konkrētā secībā. Otrajā dzīves gadā izskan patskanis [a], tam seko patskaņu [i] – [u], [e] – [o], [i] – [o], [ē] – [u], [ī] – [e], [u] – [o] diferencēšana (Miltiņa, 2005, 34 - 35). Nonākot pirmsskolā un sākumskolas klasēs var

pamanīt tendenci, kura ir viena no visbiežākajiem fonemātiskās rakstīšanas traucējumiem tā ir īso un garo patskaņu neatšķiršana. Pārsvārā garumzīmju nelietošana vai tieši otrādi nepareiza lietošana nav neuzmanības kļūda, tas var būt patiesš traucējums. J. Līdaka sauc trīs iespējamus traucējumus īso un garo patskaņu jaukšanā, tie ir valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA), fonētiski fonemātiski traucējumi vai fonemātiski traucējumi. Tāpat var būt arī dažādas situācijas, kurās bērns runā pareizi, bet grūtības sagādā tieši lasīšana un rakstīšana, kad patskaņi tiek lietoti nepareizi. Iespējama ir arī situācija, kad bērns runā pareizi lieto īsos un garos patskaņus, bet rakstos pieļauj kļūdas vai arī, ja bērns arī runā kļūdās ar īsajiem un garajiem patskaņiem, tad likumsakarīgi kļūdās arī rakstot (Līdaka, 2018, 5). Kopumā latviešu literārajā valodā ir 48 skaņas un 12 patskaņi. Tie var būt īsie un garie patskaņi, kuriem ir patstāvīgas fonēmas un to kvantitātei ir fonemātiska nozīme (Miltiņa, 2017, 11).

Patskanim jeb citādi dēvētam par monoftongu ir valodas skaņa. Raksturīgā iezīme ir gaisa plūsma, kad izrunājot patskani gaisš brīvi plūst (VPSV, 2007, 291). Līdzvērtīgu gaisa plūsmas raksturojumu sniedz arī I. Miltiņa papildus pieminot, ka patskaņus izrunājot vibrē balss saite un runas orgāni ieņem noteiktu stāvokli. Brīvais gaisa plūdums patskaņus izšķir no citām skaņu grupām (Miltiņa, 2017, 11). J. Grigorjevs atsaucoties uz D. Kristalu (Crystal) skaidro, ka “fonētiski patskaņi ir skaņas, kas tiek artikulētas bez pilnīga slēguma mutes dobumā vai sašaurinājuma, kas radītu dzirdamu berzes troksni. To izrunas laikā gaisš vienmērīgi plūst gar mēles vidu garenvirzienā” (Grigorjevs, 2013, 37). Turklāt patskaņi tiek grupēti ievērojot mēles, jeb aktīvā runas orgāna darbību. Tradicionāli patskaņus klasificē ne tikai pēc mēles kustībām horizontālā, bet arī vertikālā virzienā.

Patskaņi tiek grupēti:

Pēc mēles kustības horizontālā virzienā tiek iedalīti priekšējās, vidējās, pakaļējās rindas patskaņi (Miltiņa, 2013,6). Tas tiek izteikts ar mēles daļas pacēlumu pret aukslējām.

- Priekšējās rindas patskaņi [i], [ī], [e], [ē];
- Vidējās rindas patskaņi [a], [ā];
- Pakaļējās rindas patskaņi [u], [ū], [o] (Grigorjevs, 2013, 42).

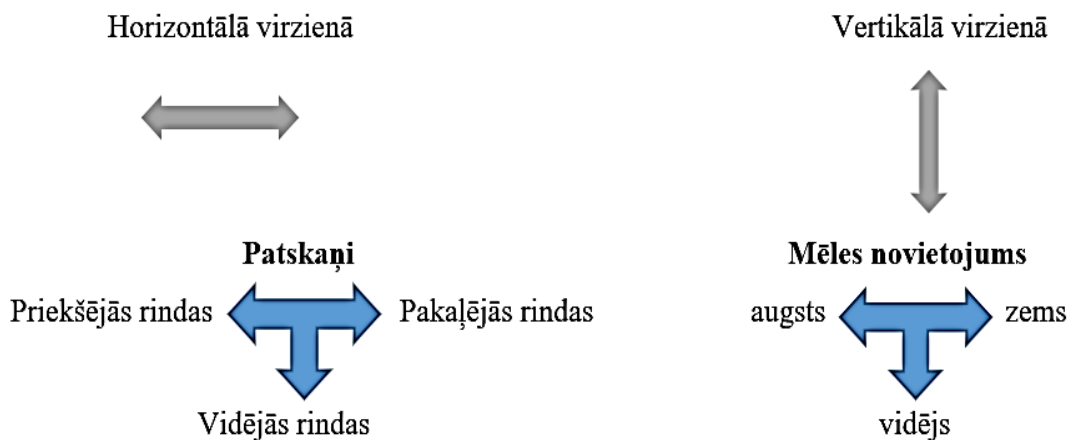
Pēc mēles kustībām vertikālā virzienā tiek iedalīti augsta, vidēja, zema mēles pacēluma patskaņi. Noteikt mēles pacēlumu var pilnībā atverot žokli un vērojot, cik augstu mēle var pacelties. Savukārt mēlei jābūt pēc iespējas atbrīvotākai (Grigorjevs, 2013, 42). “Tradicionālajā latviešu valodas fonētikā pēc mēles muguras augstākā punkta atrašanās vietas zem cietajām vai

mīkstajām aukslējām, t.i., pēc pasīvā runas orgāna izšķir platālus un velārus patskaņus” (Grigorjevs, 2013, 39 – 42). Kā iepriekš minēts, vertikālie patskaņi tiek iedalīti:

- Augsta mēles pacēluma patskaņi: [i], [ī], [u], [ū];
- Vidēja mēles pacēluma patskaņi: [e], [ē], [o];
- Zema mēles pacēluma patskaņi: [a], [ā] (Grigorjevs, 2013, 42).

Vizuāli darba autore izveidojusi uzskatāmu patskaņu sagrupējumu pēc mēles kustībām, kuru var aplūkot 2. attēlā.

Patskaņi pēc mēles kustībām tiek grupēti

2. attēls. Mēles kustības pie patskaņu izrunas (pēc J. Grigorjeva, 2013)

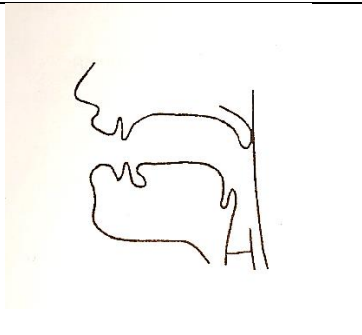
Patskaņi tiek grupēti arī vēl savādāk. Tie tiek iedalīti platālos un velāros patskaņos. Platālo patskaņu izrunas laikā mēles muguras augstākais punkts ir zem cietajām aukslējām. Savukārt velāro patskaņu izrunas laikā mēles muguras augstākais punkts ir zem mīkstajām aukslējām (Grigorjevs, 2013, 39).

Patskaņu izrunā līdzī darbojas arī lūpas. Ņemot vērā lūpu stāvokli patskaņus izrunā labiāli ([o], [ō], [u], [ū]) un nelabiāli. Nelabiāli tiek izrunāti visi pārējie neminētie patskaņi. “Lūpu un mēles noteiktas kustības, mutes dobumā rada patskanim raksturīgo rezonatoru, kura forma un apjoms nosaka patskaņa kvalitāti” (Miltiņa, 2017, 6 – 11). Autore V. Strautiņa un Dz. Šulce skaidro, ka patskaņa viendabīgais skanējums ir rezonatora formas un lieluma nemainīgums patskaņa skanēšanas laikā (Strautiņa, Šulce 2004, 19). J. Grigorjevs skaidro “jo lielāks kāda

dobuma tilpums, jo zemākas frekvences toņus tas rezonē, un otrādi – jo mazāks tilpums, jo augstāks tonis tiek rezonēts” (Grigorjevs, 2013, 39).

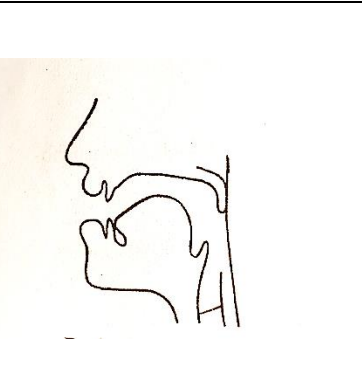
Uzskatāmi Ē. Plinta (1998) ir aprakstījusi patskaņu pareizas artikulācijas izrunu un uzskatāmi atveidoti patskaņu profili turpmāk aplūkojami 2. – 6. tabulā.

2. tabula. Patskaņa [a] logopēdiskā analīze (Plinta, 1998, 21)

Lūpas	Pasīvas, nenoapaļotas.	
Mēle	Plakani guļ mutes dibenā.	
Mīkstās aukslējas	Paceltas un noslēdz gaisa plūsmu.	
Gaisa plūsma	Brīva, caur mutes dobumu, noslēdzot gaisa plūsmu degunā.	
Balss saites	Vibrē.	

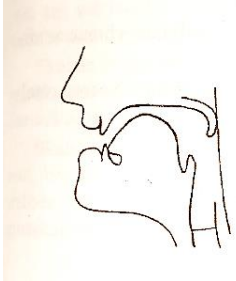
Savukārt skaņas [ā] izteikšanai lūpas ir pasīvas, nenoapaļotas, mute atvērta. Ar zemu mēles pacēlumu tā tiek atvirzīta atpakaļ. Mīkstās aukslējas paceltas un gaiss brīvi plūst caur mutes dobumu. Balss saites vibrē (Studiju pieraksti kursā: Dislālijas korekcijdarba metodika).

3. tabula. Patskaņa [e] logopēdiskā analīze (Plinta, 1998, 24)

Lūpas	Pasīvas, nenoapaļotas.	
Mēle	Mēles gals pieskaras pie apakšējiem zobiem. Mēles mugura mēreni pacelta pie aukslējām, vidū veidojas renīte.	
Mīkstās aukslējas	Noslēdz gaisma plūsmu degunā.	
Gaisa plūsma	Brīva caur mutes dobumu.	
Balss saites	Vibrē.	

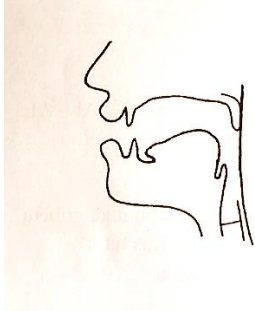
Skaņas [ē] izrunas gadījumā lūpas ir pasīvas un nenoapaļotas. Mēlei vidēji augsts pacēlums. Mēles muguras vidējā daļa pacelta pret cietajām aukslējām. Mēles pakaļējā daļa tiek virzīta uz priekšu. Mēles vidējā daļa pacelta pret cietajām aukslējām, bet pacēlums ir zemāks. Mēles gals atrodas pie priekšējiem apakšējiem zobiem (Pieraksti studiju kurā: Dislālijas korekcijdarba metodika).

4. tabula. Patskaņa [i] logopēdiskā analīze. (Plinta, 1998, 25)

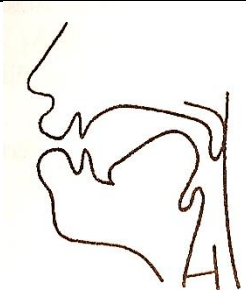
Lūpas	Atvilktas uz sāniem kā smaidā.	
Mēle	Mēles gals pie apakšējiem zobiem. Mēles sānu daļa pacelta pie augšējiem sānu zobiem. Mēles muguriņa pacelta.	
Mīkstās aukslējas	Noslēdz gaisa plūsmu degunā.	
Gaisa plūsma	Brīva, caur mutes dobumu.	
Balss saites	Vibrē.	

Skaņas [i] izrunai lūpas ir pavērtas un nav noapaļotas, lūpu kaktiņi pavērsti smaidā. Mēle ir ar augstu pacēlumu, pavirzot to tuvu mutes atverei. Mēles muguras vidējā daļa paceļas pret cietajām aukslējām. Mēles vidējā daļa tiek pacelta pret cietajām aukslējām un pavirzīta uz priekšu. Starp cietajām aukslējām un mēles muguru pastāv šaura, brīva sprauga. Mēles malas gar abām dzerokļu rindām pieskaras aukslējām. Gaiss plūst brīvi, caur mutes dobumu un balss saites vibrē (Pieraksti studiju kursā: Dislālījas korekcijdarba metodika).

5. tabula. Patskaņa [o] logopēdiskā analīze (Plinta, 1998, 22)

Lūpas	Viegli pastieptas uz priekšu, noapaļotas.	
Mēle	Nedaudz atvilktā atpakaļ, saknes daļa nedaudz pacelta.	
Mīkstās aukslējas		
Gaisa plūsma	Brīva, caur mutes dobumu.	
Balss saites		

6. tabula. Patskaņa [u] logopēdiskā analīze (Plinta, 1998, 23)

Lūpas	Pastieptas uz priekšu, tuvinātas.	
Mēle	Atvilktā mutes dobumā, tās sakne pacelta pret aukslējām.	
Mīkstās aukslējas	Paceltas, noslēdzot gaisa plūsmu degunā.	
Gaisa plūsma	Brīva, caur mutes dobumu.	
Balss saites		

Skaņas [ū] izrunas gadījumā lūpas ir pastieptas uz priekšu un noapaļotas. Mēle ir ar augstu mēles pacēlumu. Mēles pakaļējās daļas pacēlums ir atvirzījies atpakaļ un pacelts pret mīkstajām aukslējām, mēles gals ir atvilks no priekšzobiem, mēles malas aukslējām nepieskaras vai ļoti nedaudz pieskaras pēdējiem dzerokļiem. Gaiss brīvi plūst caur mutes dobumu (Pieraksti Studiju kursā: Dislālijas korekcijdarba metodika).

J. Līdaka apkopojusi svarīgākos garumzīmju nelietošanas iemeslus, tie ir sekojoši:

- Neprecīza patskaņu izruna;
- Vēla runas attīstība;
- Nogurums;
- Galvenais iemesls – fonemātiskās dzirdes traucējumi;
- Gari izrunā skaņas un zilbes lasītprasmes posmā;
- Saistītā raksta praktizēšana rakstīt mācīšanas procesā;
- Bērna temperaments;
- Kognitīvo procesu darbības īpatnības (atmiņa, domāšana, uzmanība) (Līdaka, 2018, 10).

Nodaļā teorētiski raksturota fonemātiskā uztvere un izpētītas tās pilnveides iespējas īso un garo patskaņu diferencēšanā, kā arī izpētīti īsie un garie patskaņi latviešu valodā. Izskaidroti fonemātiskajā uztverē ietilpstošie jēdzieni – fonemātiskie priekšstati, sintēze, analīze. Diplomdarba autore secina, ka iztrūkstoši priekšstati, sintēze vai analīze spēj ietekmēt skolēna rakstu darbus. Materiāli ir noderīgi ne tikai logopēdiskajai darbībai skolā, bet arī vecākiem. Apkopotu dažādu autoru ieteikumi un darba paņēmieni, lai sekmētu skolēnu fonemātisko uztveri. Nosaukti koriģējoši attīstošā darba posmi, kuri turpmākajā darbībā kalpos par pamatu praktiskās daļas izveidē. Apakšnodaļā par patskaņiem latviešu valodā tiek gūtas zināšanas par patskaņu pareizu izrunu un to iedalījumu pēc mēles, lūpu un mīksto aukslēju kustībām. Diplomdarba autore secina, ka liela loma ir vides ietekmei un psihosociāliem faktoriem, kuri var ietekmēt skolēna attīstību. Svarīgs ir ne tikai skolotāju, bet arī vecāku ieguldītais darbs.

3. Logopēdiskā darbība 2. klases skolēniem fonemātiskās uztveres pilnveidei īso un garo patskaņu diferencēšanā

3.1. Pētījuma metodoloģija un pētījumā iesaistīto sākotnējā logopēdiskā izpēte

Sākotnēji pētot un analizējot zinātnisko literatūru, darba autore guva padziļinātu ieskatu vecumposma attīstībā, fonemātiskās uztveres komponentēs, kā arī veica izpēti īsajos un garajos patskaņos latviešu valodā un koriģējoši attīstošajā darbībā minēto patskaņu diferencēšanā. Gūtās zināšanas turpmāk tika pielietotas pētījuma praktiskajā daļā, kurā tika veikta skolēnu izpēte pamatojoties uz jauniegūtajām zināšanām.

Autore diplomdarbā izvirza hipotēzi, kura ir sekojoša: **fonemātiskās uztveres pilnveide 2. klases skolēniem īso un garo patskaņu atšķiršanā būs sekmīga, ja:**

- tiks ņemts vērā skolēna attiecīgā vecumposma īpatnības,
- tiks izmantoti dažādi vingrinājumi, darba metodes un paņēmieni.

Praktiskajā daļā izvirzītie **uzdevumi** ir:

1. Veikt koriģējoši attīstošo darbību 2. klases skolēniem fonemātiskās uztveres pilnveidei īso un garo patskaņu diferencēšanā.
2. Apkopot un analizēt pētījumā iegūtos rezultātus, atkārtot skolēnu izpēti.

Darba autore attiecīgi pierādāmajai hipotēzei un darba mērķiem izvēlējusies pielietot atbilstošas darba metodes un paņēmienus.

Pētījuma izpildei tika izvēlētas šādas empīriskās **metodes**:

1. Pedagoģiskais novērojums

“Novērošana ir viena no visiplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. Pedagoģiskā novērojuma pamatā ir audzēkņu novērošana ikdienā jeb skolēnu dabiskajos apstākļos (Albrehta, 1998, 32). Logopēda uzdevums ir vērojuma rezultātus pierakstīt, īpaši pievēršot uzmanību skolēna vēlmēm darboties kādās īpašās aktivitātēs, izpausmēm un darbības īpatnībām. Skolēnu novērojumu būtu vēlams veikt atkārtoti, lai raudzītu attīstības augšupeju un sniegtu logopēdam atbildes par izvēlēto koriģējoši attīstošo metožu piemērotību (Tūbele, 2019, 25). Novērotājam nepieciešams savos vērojumos vērst uzmanību uz izvirzīto mērķi. Autore Dz. Albrehta pedagoģiskā novērojuma metodi atzīst par efektīvu, ņemot vērā un saistot to ar citām pētīšanas metodēm (Albrehta, 1998, 32).

2. Logopēdiskā izpēte

Ņemot vērā S. Tūbeles (2002) apkopoto autoru ieteikumus skolēnu runas attīstības izpētei, minētā autore vienkopus min izpētes nepieciešamību, kura jāņem vērā, lai:

- noteiktu runas traucējumus, cik vien iespējami ātrāk;
- ņemtu vērā katra skolēna individuālās īpatnības;
- savlaicīgi uzsāktu korekcijas darbu;
- noteiktu izvēlēto paņēmieni efektivitāti;
- veidojot grupas nodarbības, ņemt vērā skolēnu savstarpējās attiecības (Tūbele, 2002, 25).

Uzsākot logopēdisko izpēti svarīgi ņemt vērā un precīzi noteikt skolēna tā brīža attīstības līmeni, lai pēc iespējas veiksmīgāk veiktu korekcijas iespējas. Svarīgi ir uzsvērt un primāri domāt par skolēnu, kuram ir kāda veida traucējums, nevis koncentrēties uz pašu traucējumu. Nepieciešams veikt skolēna raksturojumu, kas papildus ļauj izvēlēties labākos darba paņēmienus, metodes un pielāgot tos skolēna interesēm, temperamentam un spējām. Logopēdiskajai izpētei ir savi uzdevumi tādi kā runas un attīstības līmeņa noteikšana, fonemātiskā uztvere, vārdu krājums, valodas gramatiskā uzbūve, iemaņas rakstīšanā un lasīšanā (Tūbele, 2002, 27-28).

3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība

Par pedagoģiskā izmēģinājuma darbību Dz. Albrehta vēsta, ka tās darbības rezultātā vispārīgi var pārbaudīt pedagoģiskās rekomendācijas un summāri tās novērtēt. Izmēģinājuma darbībai nepieciešams izmantot zinātniski pamatotas metodes uzdevumu sagatavošanai, lai veiksmīgi spētu veikt pedagoģisko izmēģinājuma darbību (Albrehta, 1998, 16 – 17). Darbības pamatā nepieciešama pārliecināšanās par konkrētas metodes vai paņēmiena efektivitāti (Jurgena, 2002, 56).

4. Datu analīze

Pēc Dz. Albrehtas sacītā, novērtēšanas datus var izteikt skaitliski, piemēram, ar skalu palīdzību. Tas palīdz veikt iegūto datu analīzi un salīdzināt iegūtos skaitliskos datus, kā rezultātā tos var raksturot un izdarīt secinājumus (Albrehta, 1998, 45). Pēc iegūtajiem datiem, kuri apkopoti tabulās un diagrammās, darba autore iegūtos rezultātus analizējusi un izteikusi savus vērojumus un secinājumus par iegūto datu atkārtotiem rādījumiem.

Uzsākot logopēdisko darbību tika izvēlēta Tukuma "X" pamatskola, kura ir darba autores pastāvīgā darbavieta. Diplomdarba tēmas ietvaros no šīs skolas tika izvēlēta 2. klase. Minētajā klasē darba autore strādā otro gadu. Līdz šim pieredze ar klasi bijusi vadot angļu valodas stundas.

Veicot nepieciešamos saskaņojumus ar skolas direktori un logopēdi, tika noteikta vienošanās turpmākam darba plānam, saistībā ar nodarbību dienām un laikiem.

Logopēdiskā izpēte tika uzsākta 2019. gada 9. oktobrī ar mērķi apzināt skolēnus, kuriem ir nepietiekama fonemātiskās uztveres attīstība. Vadoties pēc S. Tūbeles dažādu apkopoto autoru ieteikumiem, darba autore ņēma vērā izpētes un izvērtēšanas ieteikumus kā, piemēram, izpētīt skolēna individuālās attīstības īpatnības ar mērķi ātrāk uzsākt koriģējoši attīstošo darbu. Spētu novērtēt vispiemērotākās darba metodes un paņēmienus kā arī izstrādāt jaunus. Jāņem vērā arī logopēdiskajā grupā izvēlēto skolēnu savstarpējās attiecības, lai veidotu iespējami labāku nodarbību atmosfēru, turklāt nepieciešams motivēt skolēnus, lai uzdevumu un darbu veikšana būtu veiksmīga. Pirms koriģējoši attīstošā darba uzsākšanas svarīgi ir noteikt bērna tā brīža attīstības līmeni, lai pēc iespējas ātrāk darba ceļā to varētu paaugstināt (Tūbele, 2019, 22).

Pētījumā iekļauto bērnu skaits klasē ir 24 skolēni. Praktiskā darba uzsākšanai sākotnēji tika rakstīts diktāts, lai analizējot skolēnu pieļautās kļūdas, spētu noteikt skolēnu skaitu, kuriem turpmāk būtu nepieciešams apmeklēt logopēdiskās nodarbības. Pārbaudes dienā skolā bija ieradušies 16 no 24 skolēniem. Viens skolēns uz stundu ieradās ar nokavēšanos un diktātu uzrakstīt vairs nepaspēja. Papildus veiktajam diktātam, darba autore veica pārrunas ar skolas logopēdi, kura ar minētās klases skolēniem logopēdijas nodarbībās strādā jau no pirmās klases. Iegūtā informācija ļāva pārliecināties par diktāta kļūdu iemesliem un rašanās cēloņiem.

Lasot un analizējot skolēnu diktātus, darba autorei nācās izsecināt, ka pieciem no 16 pārbaudē iesaistītajiem skolēniem ir vērojama izteikta īso un garo patskaņu jaukšana, kā iemesls var būt fonemātiskās uztveres nepietiekamība. Ņemot vērā veikto sarunu ar logopēdi un iegūtajiem datiem, skolēni tika apvienoti vienā grupā ar mērķi uzlabot fonemātisko uztveri, īpaši īso un garo patskaņu diferencēšanā.

Nosauktais autores redzējums par konkrēto skolēnu skaitu, kuriem nepieciešams apmeklēt logopēdiskās nodarbības, kā arī visu pētījumā iesaistīto skolēnu diktātu kļūdas skatāmas 7. tabulā. Tabulas dati norāda pieļautās kļūdas garumzīmju lietojumā kā arī citas pieļautās kļūdas.

7. tabula. Diktāta kļūdu analīze pētījuma sākumā.

Nr.	Skolēns	Pieļauto kļūdu skaits		Citas pieļautās kļūdas					
		Garumzīme lieka	Garumzīme nav	*	**	***	****	*****	
1.	A.B.								
2.	O.E.A.		9		1		2		k→g, s→z, i→e

7. tabulas turpinājums

3.	E.B.		8	1	1	3	1		o→u (2), z→ž
4.	S.B.								
5.	Z.B.		1		1			1	n→ņ (2), t→n, l→n
6.	E.G.								
7.	M.H.		2	1	1				Punkts zem i → !, s→š
8.	K.I.		9		1		1		k→g
9.	O.K.		1			1	1		3
10.	R.K.								
11.	A.K.		2	1	1	1	1		
12.	M.L.		7	4	1	3	4		n→ņ, z→š, ņš→č, l→r(2), a→o, n→c, c→n
13.	K.K.L.	1	6	3	1	1			l→n, a→e
14.	M.M.								
15.	P.P.		8	4	1		1	1	z→ž,
16.	E.M.								
17.	E.N.		1	3	1		1	2	
18.	K.K.P.		3		1		4		n→ņ
19.	A.R.	+	+	+	+	+	+	+	Jautājuma zīme rakstīta spoguļrakstā
20.	E.S.	1	6			1		1	s→c
21.	R.Š.								
22.	R.T.		1				1		s→š
23.	J.U.								
24.	R.R.		2		1				ņč→ņš (2)

* - Teikums nav sākts ar lielo sākumburtu;

** - Īpašvārds netiek rakstīts ar lielo burtu;

*** - Burtu izlaidumi;

**** - Netiek lietotas beigu pieturzīmes;

***** - Nepareizi vārdu savienojumi

Izvērtējot un analizējot skolēnu darbus, kuru rezultātu apkopojums ir 7. tabulā, darba autore secina, ka daudziem skolēniem piemīt skaņu jaukšana vārdos un no 16 skolēniem 5 skolēni visvairāk pieļāvuši kļūdas tieši īso un garo patskaņu rakstībā. Ņemot vērā diplomdarbam veltīto tēmu, turpmākam darbam tiek izvēlēti un pētīti tieši šie skolēni (**O.E.A., E.B., K.I., M.L.**,

P.P.). Balstoties uz iegūtajiem datiem, diktātā pieļautām kopīgām kļūdām un skolēnu savstarpējām attieksmēm vienam pret otru, skolēni tiek apvienoti vienā grupā.

N. Šurkova (Шуркова) uzsver, pedagoģiskās diagnostikas nozīmību sakot, ka tas ir “smalks bērna sociāli psiholoģisko īpašību pētījums, kas ir paslēpts viņa personības struktūras dziļumos” (Шуркова, 2013,10). Iepriekš minētajai domai līdzīga ir arī S. Tūbeles atziņa par to, ka iespējami vairāk jāievāc informācija par skolēnu no klases audzinātājiem vai pat skolas psihologa un sociālā pedagoga, jo vissvarīgākais ir, lai rastos pietiekams priekšstats par skolēnu, lai varētu izvēlēties pašas atbilstošākās un efektīvākās darba metodes koriģējoši attīstošajā darbībā (Tūbele 2019, 26). Darba autore, ņemot vērā gūtās zināšanas, veica pārrunas ar skolas logopēdi un klases audzinātāju kā arī izmantoja pašas veikto pedagoģisko novērojumu, lai izveidotu katra skolēna raksturojumu. S. Tūbele skaidro, ka pedagoģisko novērojumu veikt un pierakstīt ir ārkārtīgi svarīgi. Svarīgi un ieteicams būtu novērojumu veikt atkārtoti un regulāri, lai redzētu katra skolēna dinamiku un varētu noteikt vai koriģējoši attīstošā darba metodes ir pietiekami labas un der darbā ar katru individuālo skolēnu (Tūbele, 2019, 25). Turpinājumā darba autore aprakstījusi pedagoģisko novērojumu par katru izvēlēto skolēnu. Ievērojot datu aizsardzības regulu un logopēdu ētikas kodeksu par konfidencialitātes ievērošanu, pētījumā iesaistīto bērnu vārdi ir šifrēti. 1. pielikumā iekļauts skolēna pedagoģiskā novērojuma paraugs.

O. E. A. – zēns stundās ir aktīvs un ne vienmēr spēj koncentrēties darbam. Bieži tiek apsaukts un mudināts strādāt. Cenšas iesaistīt blakussēdētājus uz darbībām, kuras nesaistās ar mācību procesu. Bieži nav līdzī visu nepieciešamo mācību līdzekļu, kas apgrūtina spēju koncentrēties un gūt motivāciju pildīt uzdevumus. Apgūstamajos priekšmetos nav nesekmīgs. Kad ir motivēts strādāt, tad uzdevumus spēj veikt vidēji ātri. Nepieciešams sniegt paskaidrojumus pirms uzdevumu veikšanas pēc kuriem darbu ir spējīgs izpildīt. Iesāktos darbus ne vienmēr izpilda līdz galam, jo pietrūkst pacietība tos veikt. Klases kolektīvā ar zēniem novērotas labas attiecības, tomēr dažreiz nonāk konfliktsituācijās, kurās tiek aizvainots.

E. B. – pārlietu aktīvs stundās, nespēj koncentrēties darbam, bieži pamet savu sēdvietu un dodas izstaigāt klasi. Solā nosēdēt bez liekām kustībām nespēj, izvēlas sev ērtākas pozas, kuras nav ergonomiski pareizas. Darbus dara lēni un pavirši. Nespēj ilgi strādāt un darbu pārtrauc, jo nespēj pārvarēt grūtības. Klasē tuvi draugi nav novēroti, cenšas visus ar savu rīcību smēdināt, nespēj strādāt mierīgi. Regulāri pēc mamma lūguma dodas uz individuālajām nodarbībām vairākos mācību priekšmetos. Individuālajā darbā pierāda, ka spēj darbu padarīt labi. Ārpus skolas apmeklē hokeja nodarbības.

K.I. – meitene ir klusa un maz sarunājas, nav novērota cieša draudzība ar klasesbiedriem. Nekad neuzdod jautājumus, ja ir kādas neskaidrības. Uz uzdotiem jautājumiem ne vienmēr atbild, noliec galvu un nesaka neko, pārrunas veic tikai ar sev uzticamiem cilvēkiem. Darbu stundā dara, bet regulāri jāpārbauda, vai meitene uzdevumu sapratusi pareizi. Pēc paskaidrošanas meitene izlabo radušās kļūdas. Domāšanas temps vidējs, tomēr uzsākto darbu arī pabeidz. Grupu darbos iesaistās, no tiem neatsakās, bet vienmēr stāv malā un sarunas ar citiem neuzsāk. Nav vērojama nesekmība nevienā no mācību priekšmetiem.

M. L. – skolēns ir kluss un maz sarunājas. Darba temps lēns, bet darbus veic akurāti un pabeidz tos. Palīdzību necenšas lūgt, tomēr nereti nākas norādīt uz kļūdām, kuras ne vienmēr cenšas labot vai pievērsties darbam. Vairākkārt jāmudina un jāvērš uzmanība uz veicamo darbu, bet, ja pietiek motivācijas, tad darbu patstāvīgi spēj izlabot. Nav nesekmīgs nevienā mācību priekšmetā. Klasē nav novēroti draugi ar kuriem zēns draudzētos. Vienmēr situācijās ir ārpus kņadas un skaļuma, bet tas nav iemesls apcelšanai.

P. P. – viegli zēnu novērst no mācībām. Ne vienmēr līdzī ir nepieciešamo mācību līdzekļu. Ja veicamais uzdevums sagādā grūtības, tad cenšas atrast līdzīgi domājošo un darbu nedarīt kopā. Lēns darba temps un zemas koncentrēšanās spējas. Vidējā atzīme nepietiekama angļu valodā. Paskaidrot uzdevuma nosacījumus nākas vairākkārt. Bieži pārtrauc darbu, jo tas sagādā grūtības. Kopumā zēns konfliktsituācijās nenonāk un uztur labas attiecības ar klasesbiedriem. Par interešu izglītību ārpus stundām izvēlēties kori.

Pirms koriģējoši attīstošā darba veikšanas skolēnu izpēte tika uzsākta ar fiziskās dzirdes metodikas pārbaudi. Tika čukstus izteikti vārdi no dažādu metru attāluma no auss gliemežnīcas. Tiek norādīts, ka bērna dzirde atbilst normai, ja bērns saklausā vārdus 6 -7 m attālumā no auss gliemežnīcas (Tūbele, 2019, 97). Metode tika pielietota arī praksē un turpmāk 8. tabulā var pārliicināties par veiktās metodikas rezultātiem katram skolēnam.

8. tabula. Fiziskās dzirdes pārbaudes rezultāti

	Dzirde ir normāla (6m)	Viegls dzirdes pazeminājums (3m)	Vidējas pakāpes dzirdes zudums (2m)	Ievērojams dzirdes pazeminājums (1m)
O.K.A.	+++	+++	+++	+++
E.B.	+++	+++	+++	+++
K.I.	+++	+++	+++	+++
M.L.	+++	+++	+++	+++
P.P.	+++	+++	+++	+++

Fiziskās dzirdes pārbaudes rezultāti (8. tabula) darba autorei liek secināt, ka pārbaudei izvēlētajiem skolēniem tā nav traucēta. Grūtības vārdu saklausīšanā netiek novērotas, skolēni spēj sadzirdēt un atkārtot vārdus, kuri tiek izteikti čukstus. Skolēns **P.P.** lūdz atkārtot vārdu no 6m attāluma fona trokšņu dēļ, tomēr pēc vārda atkārtošanas, zēns spēj nosaukt vārdu.

Turpmāk darba autore veic padziļinātu runas un valodas pārbaudi, lai sekmīgāk veidotu sadarbību, izveidotu korigējošās attīstības plānu un piemeklētu atbilstošākos uzdevumus fonemātiskās uztveres nepietiekamības mazināšanai. Fonemātiskā uztveres pārbaude sevī ietvēra fonemātisko priekšstatu, fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes pārbaudes. Fonemātiskās uztveres pārbaudei darba autore ņēma vērā S. Tūbeles un I. Vilkas (2016, 195) izstrādātus vērtēšanas kritērijus un rādītājus, lai patstāvīgi izveidotu un pielāgotu uzdevumus. Pēc dotajiem kritērijiem un rādītājiem darba autore pielāgoja darba uzdevumus, kuri skatāmi 9. tabulā.

9.tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes kritēriji, rādītāji, uzdevumi (Tūbele, Vilka 2016, 195)

Kritēriji	Rādītāji	Uzdevumi
Fonemātiskie priekšstati	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba
	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu [s], piemēram, <i>saule</i> .
	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.
	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklausī vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.
Fonemātiskā analīze	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģi – tā – ra.
	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Sadali vārdus divās kolonnās, vienā īsos patskaņus, otrā garos: pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeņi pase pilsēta
	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aprobe</i> .

9. tabulas turpinājums

	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir [s] vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .
Fonemātiskā sintēze	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a = pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.
	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu . jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ķe = puķe, po + ga = poga, bi + te = bite.
	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoni + kājas = astonkājis, ledus + puķe = leduspuķe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.
	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.

Pēc uzdevumu izveides, balstoties uz S. Tūbeles un I. Vilkas (2016) izstrādātajām fonemātiskās uztveres vērtējuma pakāpēm, darba autore tās pielāgoja attiecīgajam darbam. Vērtēšanas punktu skaits norāda fonemātisko traucējumu pakāpes, attiecīgi pēc uzdevumu veikšanas un kopējo iegūto punktu skaita. Vērtējuma rādītāji, kuri nosaka fonemātisko traucējumu pakāpes ir šādi:

- 26 – fonemātisko traucējumus smaga pakāpe;
- 27 – 36 – fonemātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe;
- 37 – 44 – fonemātisko traucējumu viegla pakāpe;
- 45 – 48 – fonemātiskās uztveres traucējumi nav konstatēti.

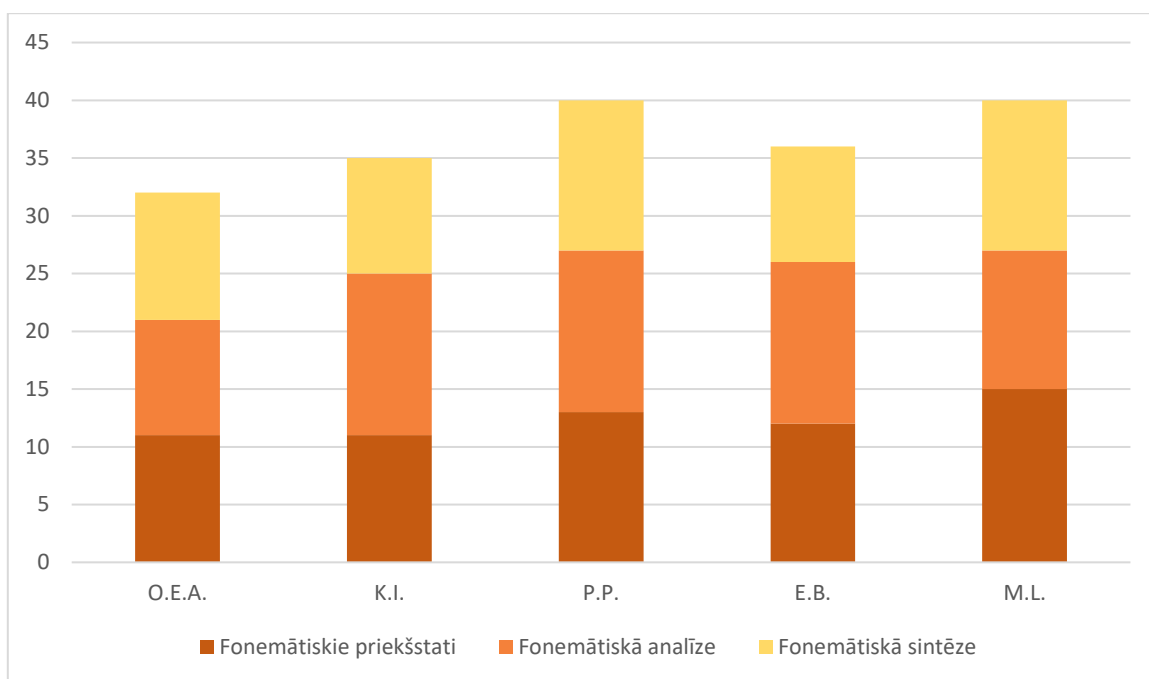
Nosakot fonemātisko traucējumu pakāpes līmeņus, vērā jāņem punktu jeb baļļu sadalījums, lai spētu noteikt maksimāli un minimāli iegūstamos punktus katrā no izveidotajiem uzdevumiem. S. Tūbele atsaucoties uz I. Vilkas izveidotajiem vērtējuma līmeņiem piešķir 1 – 4 ballēm. 1 balle – uzdevumu paveikt nevar, 2 balles – uzdevumu paveic ar palīdzību, 3 balles – uzdevumu spēj paveikt ar nelielu palīdzību, 4 balles – uzdevumu spēj paveikt patstāvīgi (Tūbele, 2019, 35; Tūbele, Vilka, 2016, 195).

2019. gada 11. oktobrī tikai veikta sākotnējā fonemātiskās uztveres izpēte, lai to novērtētu katram no izvēlētajiem skolēniem. Katra skolēna nopelnītos punktus veiktajos fonemātiskās uztveres uzdevumos iespējams aplūkot 10. tabulā.

10. tabula. Fonemātiskās uztveres sākotnējā izpēte

	Fonemātiskie priekšstati				Fonemātiskā analīze				Fonemātiskā sintēze				Punktu skaits kopā
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
O.E.A	2	3	2	4	2	3	3	2	4	3	2	2	32
K.I.	3	4	1	3	4	2	4	4	4	3	2	1	35
P.P.	4	3	2	4	3	3	4	4	3	4	3	3	40
E.B.	3	3	2	4	4	3	3	4	3	3	2	2	36
M.L.	4	4	3	4	4	3	2	3	3	4	3	3	40

10. tabulā apkopotie dati liecina, ka no iespējamā augstākā punktu skaita, kas ir 48 punkti, visaugstākais vērtējums ir diviem skolēniem. Skolēni **M.L.** un **P.P.** ieguvuši 40 punktus. Neņemot vērā salīdzinoši augstāko iegūto punktu skaitu, rezultāti tomēr norāda, ka skolēniem pastāv viegli fonemātiskie traucējumi. Iegūtais skolēnu punktu skaits liek secināt, ka visiem pārbaudē iesaistītajiem skolēniem ir viegla fonemātisko traucējumu pakāpe. Tas savukārt nozīmē, ka skolēnu apvienošana vienā grupā ir bijusi veiksmīga un turpmākā darbā tiks veidoti visiem skolēniem vienlīdzīgi uzdevumi. Skolēniem vislabāk ir veicies fonemātisko priekšstatu uzdevumā, kurā jāsaklusa noteikts vārds citu vārdu rindā. Darba autore vēlreiz pārliecinās par fiziskās dzirdes pārbaudes rezultātiem, jo skolēni vārdu sadzird un spēj uz to reaģēt sasitot plaukstu. Šī uzdevuma veikšanā gandrīz visi skolēni ieguvuši maksimālo punktu skaitu. Grūtības sagādājis fonemātiskās sintēzes uzdevums, kurā jānosaka vispārinošais vārds. Ne visi skolēni ar uzvedinošu jautājumu palīdzību spēj nosaukt kopīgo vārdu. **K.I.** uzdevumu nespēj paveikt un uz jautājumu neatbild, pārējie skolēni cenšas raksturot katru vārdu atsevišķi, piemēram, **O.K.A.** skaidro, ka zemene ir sarkana un salda, bet mandarīns ir skābs. Lai uzskatāmāk attēlotu skolēnu kopējo rezultātu salīdzinājumu, darba autore izveidojusi diagrammu (skatīt 38. lpp.).

3. attēls. Sākotnējā fonemātiskās uztveres izpēte

3. attēlā iekļautie dati attēlo izpētē iesaistīto skolēnu savstarpēji salīdzinātu kopējo punktu skaitu. Darba autore sadalīja kopējo iegūto punktu skaitu pa daļām, kurās vizuāli iespējams redzēt fonemātisko priekšstatu, analīzes un sintēzes uzdevumu proporcijas katram skolēnam.

Apakšnodaļā par pētījuma metodoloģiju un pētījumā iesaistīto skolēnu sākotnējo logopēdisko izpēti, diplomdarba autore veikusi sākotnējo pārbaudi un guvusi ieskatu fonemātiskās uztveres izpētes rezultātos. Apkopotie rezultāti ir pamats uzsākt koriģējoši attīstošo darbību ar mērķi pilnveidot fonemātisko uztveri.

3.2. Koriģējoši attīstošā darbība un atkārtotā logopēdiskā izpēte

Izvērtējot skolēnu fonemātiskās uztveres attīstību nokomplektētajā grupā no 18. oktobra līdz 22. novembrim tika organizētas logopēdiskās nodarbības ar mērķi sekmēt fonemātisko uztveri īpaši īso un garo patskaņu diferencēšanā. Vērā tika ņemti visi iegūtie dati un personīgie novērojumi, lai pēc iespējas veiksmīgāk izveidotu koriģējoši attīstošās darbības uzdevumus. Darba autore divas no vadītajām nodarbībām iekļāvusi arī diplomdarba nodaļā par koriģējoši attīstošo darbību. Nodarbību pārskati lasāmi 11. un 12. tabulā.

11. tabula. Logopēdiskās nodarbības pārskats īso, garo patskaņu diferencēšanā

1.	Klase/vecums	2. klase, 8 gadi (grupā 5 skolēni)
2.	Tēma	Garos, īso patskaņu diferencēšana
3.	Norises datums, laiks	18. 10. 2019, 12.55 – 13.35
4.	Mērķis	Fonemātiskās uztveres attīstīšana īso un garo patskaņu diferencēšanā.
5.	Uzdevumi (zināšanas, prasmes, attieksmes)	Nostiprināt zināšanas par garo, īso patskaņu izrunu. Nostiprināt prasmi lietot garos, īsos patskaņus vārdos. Trenēt uzmanības koncentrēšanu un sadalīšanu. Veicināt paškontroles iemaņu attīstību. Vārdu krājuma bagātināšana.
6.	Nepieciešamie resursi	Garos, īso patskaņu diferencēšanas attēlu kartītes Knaģi Ābolu kartītes Tārpiņu kartītes Ziedu kartītes Metamais kauliņš
7.	Mācību metodes un paņēmieni	Saruna, darbs ar attēliem, jautājumi un atbildes, grupu darbs, spēle.

Logopēdiskā nodarbība tiek uzsākta atkārtojot un nostiprinot zināšanas par īso un garo patskaņu izrunu. **P.P.** visaktīvāk piedalās un spēj nosaukt patskaņus: [e], [a], [u], [ē]. **O.E.A.** nosauc garos patskaņus [ā], [ū] un patskaņu pārus [i], [ī]. **E.B.** spēj nosaukt tikai patskani [o], savukārt **M.L.** un **K.I.** neko nemin. Nodarbības turpinājumā, lai pakāpeniski uzsāktu nodarbību, tiek piedāvātas attēlu kartītes no armino.lv. Kartītes vidū uzrakstīts galvenais patskanis (garais vai īsais) un ap to attēli, kuros ietverts attiecīgais patskanis. Skolēnu uzdevums ir piespraust knaģi pie attēla, kurā spēj saklausīt attiecīgo patskani. **P.P.** ir kartīte ar patskani i. Grūtības sagādā attēli ar indiāni un irbi. Zēns šos vārdus nezina un šiem attēliem knaģi nepieliek. Pie pārējiem attēliem zēns pareizi pieliek knaģus). **O.E.A.** kartītē ir garais patskanis ī. Zēns knaģi nepieliek pie īrisa attēla, jo nezina šī zieda nosaukumu. Neatbilstoši knaģis pielikts pie ēģiptes attēla. Zēns kļūdījies patskanī, atkārtojot vārdu, saprot kļūdu un izlabo to. **M.L.** par savu kartīti izvēlējies patskani ā. Zēns nezina āpša nosaukumu un knaģi tam nepieliek, kā arī neievēro vārdu ābele un āzis. **K.I.** kartīte ir ar patskani a. Meitene atrod nepieciešamos attēlus un pareizi saliek visus sešus knaģus. **E.B.** galvenais patskanis ir e. Skolēns neatpazīst upeņu nosaukumu un nepieliek knaģi pie attēlotā vārda - uzvara. Nevajadzīgi pieliek knaģi pie vārda - rūpnīca, bet paskaidrojot vārdu, izlabo savu kļūdu.

Lai nostiprinātu prasmi lietot garos, īsos patskaņus vārdos tiek piedāvāts sadalīties pāros pa divi un trīs. Viens no grupas izvēlas maisiņu, kurā ir ābolu kartītes. Papildus maisiņā ir arī tārpiņu kartītes uz kuriem ierakstīts viens patskanis. Uz ābola uzrakstīts vārds, skolēniem tiek paskaidrots, ka tārpiņš izgrauzis patskani, tas jāatrod un jāuzliek uz ābola. (Uzdevuma materiāls skatāms 7. pielikumā). **K.I., P.P un O.E.A.** strādā vienā komandā. Izvēlētajā maisiņā ir vārdi: zvaniņš, skumīga, zīle, kūpinātava, cīrulis, kāmis, tētis, egle, nokrist. Skolēni patstāvīgi spēj strādāt un komunicēt viens ar otru. **K.I.** sarunās neiesaistās, bet, ja uzskata, ka ieviesusies kļūda, tad nepareizo patskani noliek malā, kas **P.P.** un **O.E.A.** vērš uzmanību pieļautai kļūdai, bet neizrāda neko. Skolēni sajauc patskani vārdā kāmis, ievietojot ā vietā patskani u. Grūtības sagādā arī vārds kūpinātava, jo bērni šo vārdu nesaprot. Par cik vārdā kāmis ievietots burts u, tad arī vārdam zīle, izvēlēts nepareizs patskanis ā. Kļūdas tiek izskaidrotas un paskaidrotie vārdi, kas skolēniem savstarpēji palīdz vienoties par pareizi izvēlētiem vārdiem. **M.L.** un **E.B.** grūtības sagādā vārdi telts un pele. Skolēni nepareizi šajos vārdos ieliek patskaņus, i un ī. Katram vārdam tika piemērots tikai viens attiecīgais patskanis, tādēļ, skolēniem bija jāsaprot vārdu dažādās nozīmes un jāsaliek vārdi, lai katram tārpiņam būtu savs ābolītis.

Nākamais uzdevums līdzīgi kā iepriekšējais tika veidots īso un garo patskaņu diferencēšanai. Skolēniem tiek izdalītas ziedu kartītes ar attēliem, kuri printēti uz ziedlapiņām. (Uzdevuma materiāls skatāms 8. pielikumā). Kopējais ziedlapiņu skaits ir 10, bet ziedam ir tikai piecas ziedlapas. Skolēnam jāizvēlās tikai tās ziedlapas, kurās sadzirdams attiecīgais patskanis, kurš atrodas zieda vidū. **P.P.** iedalītais patskanis ir ū. Grūtības sagādā vārds ūdrs, šo vārdu zēns atstāj neuzliktu, jo neprot nosaukt šo dzīvnieku. Tā pat ir ar vārdiem kūts, kuru zēns vēlas saukt par fermu un vārds mūks. **E.B.** galvenais patskanis ir a. Kļūdaini papildus piecām ziedlapām **E.B.** pievieno sesto ar vārdu riņķis, jo zēns domājis, ka attēlots vārds aplis. **K.I.** saņem patskani u. Meitenei tiek paskaidrota attēla nozīme, kur attēlots punkts. Meitene spēj tikt galā ar uzdevumu nekļūdīgi. **O.E.A.** galvenais patskanis ir e un līdzīgi kā **K.I.** zēns tiek galā ar uzdevumu.

Nodrabības pēdējā daļā tiek pieteikta spēle. Spēles mērķis ir trenēt uzmanību un veicināt paškontroli. Visi skolēni tiek aicināti saiet kopā aplī. Uz galda tiek izliktas attēlu kartītes ar skaitļiem, kurām otrā pusē ir patskaņi, kurus skolēni neredz. Metot metamo kauliņu tiek noteikta kartīte, kuru paceļot jāizdomā vārds ar attiecīgo patskani un šis vārds jāiesaista teikumā. Skolēni ar aizrautību iesaistās spēlē un uzreiz sadala secību kādā metīs metamo kauliņu. **K.I.** un **P.P.** grūtības sagādā vārdu izgudrošana. **O.E.A.** un **E.B.** pie atkārtotiem patskaņiem grūtības sagādā

izgudrot jaunu vārdu, tas prasa laiku un nepieciešami uzvedinoši jautājumi attiecīgam vārdam. Savukārt **M.L.** vārdus spēj izdomāt, bet grūtības sagādā tā iesaiste teikumā. Nodarbība beidzas ar pateicību skolēniem, kuri par nodarbību un padarīto darbu lepojas.

12. tabula. Logopēdiskās nodarbības pārskats īso, garo patskaņu diferencēšanā

1.	Klase /vecums	2. klase, 8 gadi (grupā 5 skolēni)
2.	Nodarbības tēma	Garos, īso patskaņu diferencēšana
3.	Norises datums, laiks	15.11.2019, 12.55 – 13.35
4.	Uzdevumi	Trenēt domāšanu Nostiprināt prasmi lietot garos, īsos patskaņus vārdos. Trenēt uzmanības koncentrēšanu un sadalīšanu.
5.	Nepieciešamie resursi	Līniju lapas Rakstāmpiederumi Attēlu kartītes Zīmodziņi Krāsaini kvadrātiņi
6.	Mācību metodes un paņēmieni	Frontāls darbs, darbs ar attēliem, jautājumi un atbildes, vizualizēšana, pāru darbs.

Nodarbība tiek iesākta ar rakstisko uzdevumu. Skolēniem tiek izdalītas līniju lapas, tiem jāsanumurē skaitļi no 1 – 10. Turpinājumā logopēde vienlaicīgi rāda trīs attēlu kartītes. Skolēni izvēlas vienu no tām un pieraksta šo vārdu uz lapas. Tā uzdevums turpinās līdz skaitlim desmit un skolēni mainās ar darbiem, pārbaudot viens otram vārdu pareizrakstību. **P.P.** grūtības sagādā **E.B.** darbs, kurā skolēns nespēj saprast rokrakstu un izlabot kļūdas. No 10 vārdiem **E.B.** pieļāvis četras garumzīmju kļūdas vārdos: lidmašīna, nāriņa, tējkanna, akvārijs. Turklāt **E.B.** nav uzrakstījis visus 10 vārdus, bet tikai 6. **M.L.** kļūdījies vārdos: vējš, vīnogas, robots, kalkulators. **O.E.A.** pieļautās kļūdas ir vārdos: pildspalva, pulkstenis. **K.I.** pieļāvusi kļūdas vārdos: dinozauris, lineāls, plūme, pīrāgi. **P.P.** pieļāvis kļūdas vārdos: lidmašīna un lampiņas. Pēc vārdu pārbaudīšanas logopēde lūdz samainīties atpakaļ ar darbiem un izvēlēties zīmodziņu. Logopēde šoreiz izvēlas vienu vārdu no trijiem un, ja tas sakrīt ar skolēnu uzrakstīto vārdu, tie atzīmē vārdu ar zīmodziņu. Uzdevums beidzas, kad skolēni izskaita, cik daudz vārdu tiem sakrīt ar logopēdes nosauktajiem.

Nākamajam un beidzamajam uzdevumam nepieciešami vārdi ar iztrūkstošiem patskaņiem un divu krāsu mazas kartītes. Zilas krāsas kartītes atbilst garajam patskaņam, bet baltas krāsas kartītes – īsajam. Skolēniem vārdā jāieliek, atbilstošajā vietā, attiecīgi garais vai īsais patskaņis.

P.P. pildot uzdevumu kļūdās garo un īso patskaņu izmantošanā sekojošos vārdos – rūķis, burtnīca, mēness. *O.E.A.* patskaņu ievietošana sagādā grūtības sekojošos vārdos - ķirbis, apelsīns un tomāts. *K.I.* grūtības ir vārdos redīss un ananass. *E.B.* nespēj darbam koncentrēties un saliek tikai pāris vārdus, no kuriem vienā kļūdās. Savukārt *M.L.* kļūdās vārdā piramīda un citrons.

Pēc koriģējoši attīstošā darba veikšanas tika veikta otreizējā pārbaude, kura ietvēra diktātu un iepriekš izstrādātos fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumus. Nepieciešamo rezultātu iegūšanai skolēniem tika piedāvāti sākotnējie pārbaudes uzdevumi ar mērķi, nemainot vērtēšanas kritērijus, precīzi noteikt skolēnu fonemātiskās uztveres izaugsmi. Otreizēja skolēnu pārbaude nepieciešama, lai pārliecinātos par koriģējoši attīstošās darbības dinamiku. Otreiz veiktā diktāta analīzi var aplūkot 13. tabulā.

13. tabula. Diktāta kļūdu analīze pētījuma beigās

Nr.	Skolēns	Pieļauto kļūdu skaits		Citas pieļautās kļūdas					
		Garumzīme lieka	Garumzīme nav	*	**	** *	****	*****	
1.	O.E.A.		7		1		2		k→g
2.	E.B.		8		1		1		
3.	K.I.		6	1	1		1		s→š, dz →ž, k→g
4.	M.L.		5	2	1		1	3	ņš → č, z→š, l→r, s→š
5.	P.P.	1	8	4	1			1	m→l, č→š, n→t, š→ž

* - Teikums nav sākts ar lielo sākumburtu;

** - Īpašvārds netiek rakstīts ar lielo burtu;

*** - Burtu izlaidumi;

**** - Netiek lietotas beigu pieturzīmes;

***** - Nepareizi vārdu savienojumi.

Otreiz veiktā diktāta rezultāti norāda uz nemainīgu vai mazāk pieļauto kļūdu skaitu garumzīmju lietojumā un arī burtu jaukšanā. Diplomdarba autorei tas liek domāt, ka intensīvi veiktais koriģējoši attīstošais darbs bijis veiksmīgs. Analizējot katra skolēna atsevišķos rezultātus nākas secināt, ka *O.E.A.* pieļāvis mazāk kļūdu divos vārdos. Nemainīga palikusi skaņu jaukšana konkrēti – k→g. *E.B.* pieļauto garumzīmju kļūdu skaits nav mainījies, tomēr uzlabojumi

vērojami pie butu jaukšanas. Ievērojams uzlabojums īso un garo patskaņu lietojumā ir **K.I.** Sākotnēji pieļauto kļūdu skaits bija 9, pēc diplomdarba autores koriģējoši attīstošā darba posma beigām, tas mazinājies līdz 6 pieļautām kļūdām. Nemainīgas palikušas kļūdas burtu jaukšanā, turpmākajai darbībai jāpievērš uzmanību skaņu k→g diferencēšanā kā arī klāt nākusi citu burtu jaukšana. **M.L.** diktātu ir uzlabojis un pieļauto kļūdu skaits ir mazinājies. Diktāta kļūdu skaits ir uzlabots no 7 līdz 5 kļūdām. Turpmākai logopēdiskai darbībai būtu nepieciešams veikt skaņu ņš→č un l→r diferencēšanu un nostiprināšanu. Uzlabojumi nav novēroti **P.P.** diktātā. Kļūdu skaits palicis nemainīgs, papildus kļūdas radušās burtu aizstāšanā un jaukšanā.

Kopumā diktātu savstarpējais salīdzinājums liek secināt, ka neliela augšupeja ir panākta, tomēr turpmāks darbs ir nepieciešams, lai skolēnu izpratne par īso un garo patskaņu lietojumu būtu nostiprināta. Autores izvēlētie un veidotie materiāli ir bijuši veiksmīgi un ir panākts mazāks kļūdu skaits otreiz veiktajā diktātā. Nosakot precīzu fonemātiskās uztveres līmeni, bija nepieciešams veikt otrreizēju pārbaudi arī fonemātisko priekšstatu, analīzes un sintēzes uzdevumos. Beigu izpētes rādījumi skatāmi 14. tabulā. (Pilnīgi fonemātiskās uztveres pārbaudījuma protokoli katram skolēnam skatāmi 2. – 6. pielikumā).

14. tabula. Fonemātiskās uztveres otrreizējā izpēte.

	Fonemātiskie priekšstati				Fonemātiskā analīze				Fonemātiskā sintēze				Punktu skaits kopā
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
O.E.A	3	3	2	4	3	3	3	2	4	3	3	2	35
K.I.	4	4	1	4	4	2	4	4	4	3	2	2	38
P.P.	4	4	2	4	3	3	4	4	4	4	3	3	42
E.B.	3	3	2	4	4	3	3	4	3	4	2	2	37
M.L.	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	3	3	43

14. tabulā redzami dati liek secināt, ka neliels uzlabojums fonemātiskās uztveres attīstīšanā ir noticis. Rezultātu pamatojums skaidrojams ar līdzīgiem un jau iepriekš izmantotiem uzdevumiem fonemātiskās uztveres pārbaudē. Visaugstāk sasniegtais līmenis ir **M.L.**, kurš ir pietuvojis atzīmei, kurā fonemātiskās uztveres tarucējumi netiek konstatēti. Jau iepriekš veikto diktāta kļūdu skaits ir vismazākais no visiem skolēniem, kas liek domāt, ka ar turpmāku darbu būs iespējams novērst fonemātiskās uztveres traucējumus. Katrs no izvēlētajiem skolēniem

uzdevumus ir veicis labāk kā iepriekš. Nodarbības tika organizētas neierastāk, kā skolēni pieraduši darboties pie skolas logopēdes. Iespējams, ieinteresēšana ar cita veida uzdevumiem un to noformējums ļāva skolēniem gūt panākumus fonemātiskās uztveres pilnveidē.

Noslēdzot koriģējoši attīstošo darbību, darba autores uzdevums bija pārliecināties par skolēnu prasmi lietot īsos un garos patskaņus. Uzskatāmi redzams, ka ir notikusi augšupeja un izaugsme. Nepieciešams iesāktā darba turpinājums, lai panāktu labākus rezultātus. Tētījuma gala rezultāti liecina, ka izvēlētās darba metodes un paņēmieni ir veiksmīgi izraudzīti un tie palīdzējuši skolēnu īso un garo patskaņu lietotprasmē.

3.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopojums un analīze

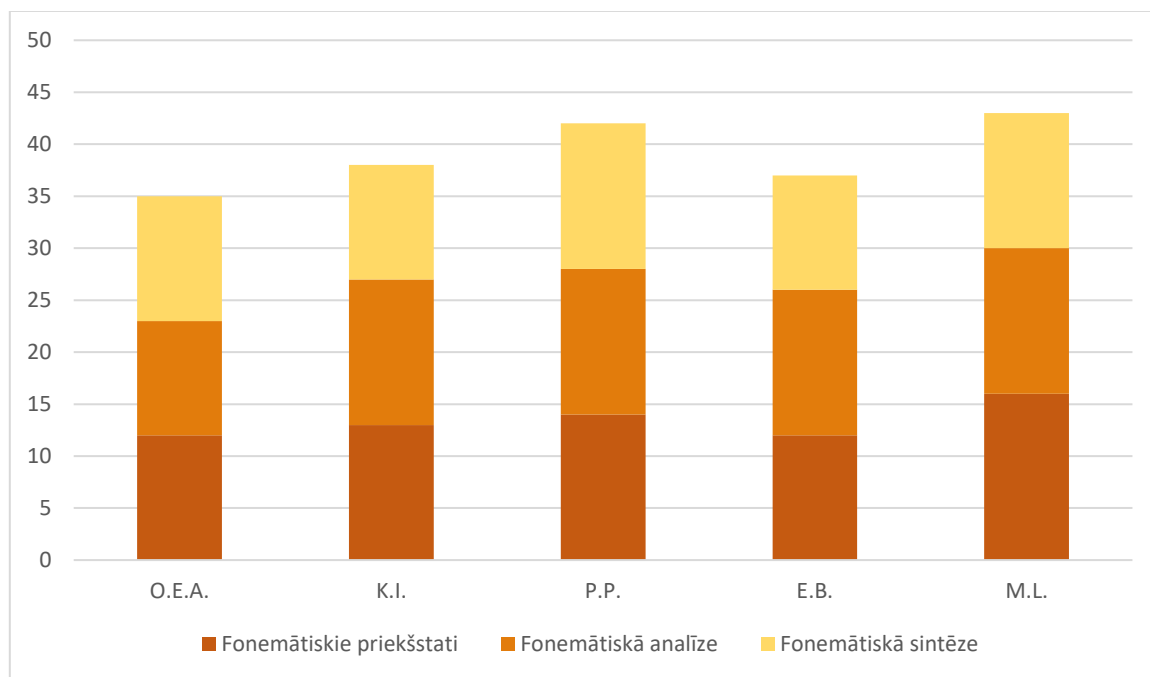
Noslēdzot koriģējoši attīstošo darbību īso un garo patskaņu diferencēšanā 2. klases skolēniem, diplomdarba autore no iegūtajiem datiem, personīgiem novērojumiem un skolēnu teiktā var secināt, ka ieguldītais darbs bijis veiksmīgs un ar augšupejošu dinamiku. Uzskatāma fonemātiskās uztveres sākotnējā un atkārtotā izpēte aplūkojama 15. tabulā.

15. tabula. Skolēnu sākotnējās un *atkārtotās* analīzes pārskats

	Fonemātiskie priekšstati								Fonemātiskā analīze								Fonemātiskā sintēze								Punktu skaits kopā	
	1	1	2	2	3	3	4	4	1	1	2	2	3	3	4	4	1	1	2	2	3	3	4	4	1.	2.
O.E.A	2	3	3		2		4		2	3	3		3		2		4		3		2	3	2		32	35
K.I.	3	4	4		1		3	4	4		2		4		4		4		3		2		1	2	35	38
P.P.	4		3	4	2		4		3		3		4		4		3	4	4		3		3		40	42
E.B.	3		3		2		4		4		3		3		4		3		3	4	2		2		36	37
M.L.	4		4		3	4	4		4		3	4	2	3	3		3		4		3		3		40	43

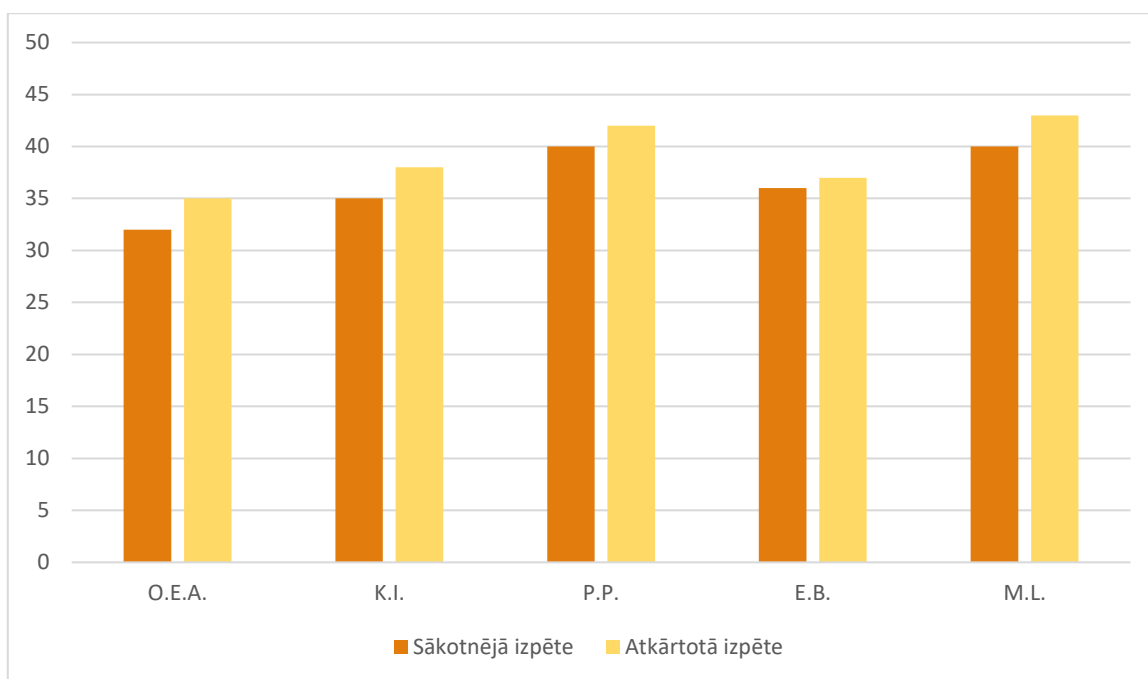
Iegūto datu salīdzinājums liek secināt, ka visiem pētījumā iesaistītajiem skolēniem ir vērojama kopējo punktu skaita palielināšanās pēc veiktā koriģējoši attīstošā darba. Skolēnu pieļautās kļūdas atkārtotā diktātā atsaucas uz atkārtotu fonemātiskās uztveres pārbaudi.

Piemēram, **K.I.** diktātā sākotnēji no 9 kļūdām to uzlabojusi līdz 6. Kā attaino fonemātiskās uztveres atkārtotā pārbaude, tad arī šajos rādījumos vērojams progress un skolniece ir panākusi uzlabojumu. **O.E.A.** fonemātiskās uztveres sekmēšana bijusi veiksmīga, jo skolēna diktāta kļūdu skaits ir mazinājies, kā arī fonemātiskās uztveres uzdevumu veikšanā kopējais punktu skaits ir palielinājies. **P.P.** diktāta kļūdu skaits nav mainījies pēc atkārtotas pārbaudes, tomēr par 2 punktiem augstāks ir fonemātiskās uztveres līmenis, līdzīgi kā **E.B.**. Skolēna diktāta kļūdu skaits palicis nemainīgs, tomēr fonemātiskās uztveres uzdevumu veikšanā nopelnījis par 1 punktu vairāk. **M.L.** savu diktātu un uzdevumus fonemātiskās uztveres noteikšanai ir uzlabojis. Atkārtotus fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātus var aplūkot 4. attēlā.

4. attēls *Fonemātiskās uztveres atkārtotās izpētes rezultāti*

Pēc atkārtotās izpētes tiek secināts, ka skolēnu fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultāti ir paaugstinājušies, lai arī tikai par nelielu punktu skaitu. Jāņem vērā ieguldītais laiks, kas pēc darba autores domām ir izmantots lietderīgi un pārdomāti. Skolēnu sākotnējās un atkārtotās fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātu salīdzinājums skatāms 5. attēlā. (skatīt 46. lpp).

5.attēls. Sākotnējās un atkārtotās fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātu salīdzinājums.

Salīdzinot iegūtos izpētes datus ir vērojama augšupejoša dinamika. Veiktās koriģējoši attīstošās darbības dotais laiks ir bijis ierobežots, tomēr tas ir ļāvis secināt, ka skolēniem piedāvātie uzdevumi un vingrinājumi ir palīdzējuši attīstīt fonemātisko uztveri un atkārtotā izpētē pieļaut mazāk kļūdu. Kopējais pieļauto kļūdu skaits atkārtotā diktātā un otreiz veiktie fonemātiskās uztveres uzdevumu rezultāti liecina, ka skolēni uzlabojuši savus rezultātus. Atkārtotā diktātā kļūdu skaits ir palicis nemainīgs vai samazinājies līdz 3 kļūdām. Tas liek secināt, ka skolēni nav pieļāvuši jaunas kļūdas un **O.E.A.**, **K.I.** un **M.L.** gadījumos spējuši uzlabot diktātu. Fonemātiskās uztveres atkārtotie rezultāti uzrāda līdzīgu punktu skaita paaugstinājumu. Rezultātu uzlabojumi ir no 1 – 3 punktiem.

Diplomdarbā pierādāmā hipotēze par fonemātiskās uztveres pilnveidi 2. klases skolēniem, ņemot vērā attiecīgā vecumposma likumības un izmantojot atbilstīgus vingrinājumus, paņēmienus un darba metodes, ir apstiprinājusies. Pētījuma ietvaros veikto uzdevumu rezultāti un to salīdzinājums pierāda skolēnu izaugsmi pildot uzdevumus īso un garo patskaņu diferencēšanā. Turpmāks darbs un koriģējošā darbība ir nepieciešams, lai skolēni nonāktu līdz pakāpei, kurā fonemātiskās uztveres traucējumi nav konstatēti.

Nobeigums un secinājumi

Diplomdarbā pierādāmā **hipotēze** ir sekojoša: fonemātiskās uztveres pilnveide 2. klases skolēniem īso un garo patskaņu atšķiršanā būs sekmīga, ja koriģējoši attīstošā darbībā:

- tiks ņemts vērā skolēna attiecīga vecumposma attīstības likumības,
- tiks izmantoti atbilstīgi vingrinājumi, darba metodes un paņēmieni.

Darba autore pēc teorijā iegūtām zināšanām un praksē pielietotām metodēm var secināt, ka diplomdarbā izvirzītā hipotēze ir pierādīta. Skolēnu pārbaudes rezultāti uzskatāmi apliecina un pierāda fonemātiskās uztveres uzlabojumus. Ieguldītais koriģējoši attīstošās darbības laiks nav bijis pietiekami liels, lai spētu novērot izteiktus uzlabojumus, tomēr turpmākā darbā, darba autore varēs sekot līdz skolēnu izaugsmei.

Pētījumā noteiktie **uzdevumi** tika veikti un jaunas zināšanas tika iegūtas par pētāmās problēmas zinātnisko pamatotību, fonemātisko nepietiekamību cēloņiem un raksturojumu, īsajiem un garajiem patskaņiem latviešu valodā. Tika raksturota fonemātiskā uztvere un tās pilveides iespējas īso un garo patskaņu diferencēšanā. Praktiski veikta koriģējoši attīstošā darbība 2. klases skolēniem fonemātiskās uztveres pilnveidei īso un garo patskaņu diferencēšanā.

Diplomdarba autore noslēdzot pētījumu vēlas ieteikt šo tēmu pētīt arī turpmāk. Ņemot vērā skolēnu izpēti un pamatojoties uz zinātnisko literatūru, jāņem vērā, ka svarīgākais skolēniem ir darboties radoši un sajūst labizjūtu, kas sekmē darbības procesu. Nepieciešams logopēdiskās nodarbības plānot ar dažādiem materiāliem, lai veicinātu skolēnu interesi un nodarbības atšķirtos no ikdienas mācību priekšmetu stundām.

Secinājumi:

1. Sākotnēja zinātniskās literatūras izpēte par konkrēta vecumposma bērniem un fonemātiskās nepietiekamības cēloņiem sekmē izpratni par vecumposma likumsakarībām. Zinātniskās literatūras izpētes rezultātā iegūtas zināšanas un vērā ņemami spriedumi par attiecīgo vecumposmu.

2. Vērā jāņem katra skolēna pedagoģiskais raksturojums, lai spētu izveidot uzdevumus, kuri būtu aktuāli un interesi veicinoši katram skolēnam. Nepieciešams izprast katra skolēna temperamentu, noskaņojumu, paša motivāciju un vēlmi darboties logopēdiksajās nodarbībās. Svarīgi ir veikt atkārtotu pedagoģisko raksturojumu.

3. Koriģējoši attīstošais darbs ir ilgstošs process. Tam nepieciešams ilgs laiks, lai sekmētu skolēnu fonemātisko uztveri un uzlabotu to līdz līmenim, kad fonemātiskie traucējumi vairs netiek konstatēti.

4. Koriģējoši attīstošām metodēm jābūt dažādām, tās jāpielāgo katra skolēna vēlmēm. Jābūt atsaucīgam, pozitīvam un motivējošam, lai skolēns justu vēlmi līdzdarboties un paveikt uzdevumus pēc iespējas labāk.

5. Skolēna fonemātiskās uztveres koriģējoši attīstošajā darbībā nepieciešams līdzdarboties vecākiem, lai sekmētu skolēnu izaugsmi. Attīstoši uzdevumi, sarunas un labs piemērs palīdz skolēna runas un valodas lietojuma sekmēšanai.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Aizporiete, I. (2012) *Bērnu valodas aspekti konstruktīvajā darbībā*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/14/15>
2. Albrehta, Dz. (1998) *Pētīšanas metodes pedagoģijā*. Rīga: Mācību grāmata.
3. Anspoka, Z. (2008) *Latviešu valodas didaktika 1. – 4. klase*. Rīga: RaKa.
4. Anspoka, Z., Tūbele, S. (2015) *Lingvodidaktika. Latviešu valoda 1. – 6. klasei*. Rīga: PNB Print.
5. Auziņa, I. (2013) *Latviešu valodas skaņu un fonēmu sistēma*, no Auziņa, I., Breņķe, I., Grigorjevs, J., Indričāne, I., Ivulāne, B., Kalnača, A., Lauze, L., Markus, D., Nītiņa, D., Smiltiece, G., Valkovska, B., Vulāne, A. *Latviešu valodas gramatika*. (97 lpp). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
6. Ābele, A., Tauriņa, A. (2012) *Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu sasniegumu vērtēšana pamatizglītības apguves skatījumā*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/15/16>
7. Bethere, D., Cepure I., Kaupužs A., Laganovska E., Ļubkina V., Marzano G., Prudņikova I., Reigase M., Rižakova L., Rozenfelde M., Rubene Z., Rutka L., Strods R., Tūbele S., Ušča S., Žoga I. (2016) *Pusaudžu fiziskā, emocionālā un sociālā līdzsvara attīstība iekļaujošajā izglītībā*. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija.
8. Grigorjevs, J. (2013) *Latviešu valodas skaņu un fonēmu sistēma*, no Auziņa, I., Breņķe, I., Grigorjevs, J., Indričāne, I., Ivulāne, B., Kalnača, A., Lauze, L., Markus, D., Nītiņa, D., Smiltiece, G., Valkovska, B., Vulāne, A. *Latviešu valodas gramatika*. (37 – 42 lpp). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
9. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirande, R. (1999) *Kā raisās valodiņa?* Rīga: Apgāds “Rasa ABC”.
10. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014) *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S.
11. Jurgena, I., (2002) *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soli.
12. *Latviešu valoda, valodas Latvijā*. Valsts valodas komisija, 2003. Pieejams: http://www.vvk.lv/doc_upl/Valodas_Latvijaa_LV.pdf
13. Līdaka, J. (2018) *Kur pazūd garumzīmes*. Rīga: RaKa.
14. Lūse, J., Miltiņš, I., Tūbele, S. (2013) *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.

15. Miltiņa, I. (2005) *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
16. Miltiņa, I. (2017) *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
17. Moe, E., Härmälä, M., Kristmanson, P.L., Pascoal, J., Ramoniené, M. (2015) *Language skills for successful subject learning. CEFR-linked descriptors for mathematics and history/civics*. Pieejams: <https://www.ecml.at/Portals/1/documents/ECML-flyer/flyer-language-descriptors-EN-druck.pdf>
18. Plinta, Ē. (1998) *Runas veidošana bērniem ar dzirdes traucējumiem*. Rīga: Mācību apgāds NT.
19. Raudeliunait, R., Gudžinskienē, V. (2019) *Academic Difficulties of Primary School pupils occurring due to unfavourable environmental factors and strategies to overcome them: the experience of pedagogues*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/3739/3767>
20. Strautiņa, V., Šulce, Dz. (2004) *Latviešu literārās valodas fonētika, ortoepija un ortogrāfija*. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija.
21. Šmitienē, G., Braslauskiene, R., Vismantienē, R. (2018) *Ict as experiential teaching/learning opportunities in a primary school: teachers' approach*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/3109/3036>
22. Šteinberga, A. (2013) *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
23. Tūbele, S. (2002) *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa.
24. Tūbele, S. (2008) *Disleksija vai lasīšanas traucējumi*. Rīga: RaKa.
25. Tūbele, S., Lūse J. (2012) *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga, RaKa.
26. Tūbele, S. (2013) *Runas un valodas traucējumu korekcija kā mācīšanās traucējumu profilakse*. Pieejams: http://logopedi.lv/faili/tezes/1_starpt_zinatniskas_konferences_tezu_krajums.pdf
27. Tūbele, S. (2015) *Runas un valodas sekmīgas attīstības priekšnosacījumi* no Markus, D., Vulāne, A., Anspoka, Z., Atvars, A., Freiberga, I., Kuzina, V., Bērziņš, D., Purmale, R., Uršuļska, V., Raipulis, J., Skudra, E., Stangaine, I., Stikāne, I., Tauriņš, A., Tomme – Jukēvica, I., Ureka, O., Vulāne, A., *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. (266 lpp). Rīga: Zinātne.
28. Tūbele, S. (2015) *Disleksijas riska faktori pirmsskolas vecuma bērniem*. Pieejams: <http://telerehabilitation.lv/sites/default/files/Tubele.pdf>

29. Tūbele, S., Vilka, I. (2016) *Spēle – pirmsskolas vecuma bērnu fonemātiskās uztveres sekmētāja*. Pieejams:
<https://pdfs.semanticscholar.org/0696/97c690ce601a4b7ea6956e96957233e02d51.pdf>
30. Tūnala, E., Vuorinens, R. (1999) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Zvaigzne ABC.
31. Valtneris, A. (2001) *Bērnu un pusaudžu fizioloģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
32. *Vadlīnijas bērna attīstības novērtēšanas instrumentam (BANI)* Eiropas sociālais fonds, 2015. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/bernu_novertesanas_metodika.pdf
33. *Vecākiem informatīvais materiāls par bērna attīstību* Valsts izglītības satura centrs, 2018. Pieejams: https://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumentu/metmat/inf_mat_vecakiem.pdf
34. Zemītis, G., Strenga, G., Straube, G., Šiliņš, J., Krūmiņš, G. (2016) *Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos*. Rīga: Valsts kanceleja (47. lpp.) Pieejams: <http://www.rvt.lv/Vesture.pdf> *Latviešu valoda, valodas Latvijā*.
35. Wydra, G. (2014) *Der Fragebogen zum allgemeinen habituellen Wohlbefinden*. Pieejams: <https://www.sportpaedagogik-sb.de/pdf/FAHW-Manual.pdf>
36. Щуркова, Н.Е. (2013) *Педагогическая диагностика личностного развития младшего школьника*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/3854/3740>
37. Гусева, В. (2019) *Презентация диагностических ситуаций, определяющих их уровни развития милосердия у младших школьников*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/3854/3740>
38. Гусева В. (2018) *Критерии, показатели и уровни развития милосердия у младших школьников*. Pieejams:
39. Селиверстов, В.И. (2008) *Психические особенности детей с фонетикофонематическими нарушениями речи (ФФНР)* по Денисова О.А., *Детская логопсихология (25 – 61 лрр)*. Москва: Владос

PIELIKUMI

Skolēna pedagoģiskā novērojuma paraugs

Vārds, uzvārds: **E.B.**

Mācību stunda: angļu valoda

Datums: 2019. gada 10. oktobris 10. oktobris

Stundas tēma:

Novērošanas mērķis: Novērot E.B. uzvedību un darbības stundas laikā.

Novērotājs: Agnese Sprūģe

Stunda sākas 9.40, skolēns jau salicis savas grāmatas uz galda un gatavs darbam. Stunda sākas ar kopēju klases un skolotājas sasveicināšanos, skolēns skaļi sasveicinās un uzreiz sēžas, ieņemot sev ērtāko pozu uz saliektas kājas.

Pirmais uzdevums ir klausīšanās, kur skolēniem jāklausās un jāatkārto profesiju nosaukumi. Skolēns neatkārto dzirdēto, bet tikmēr mēģina uzjautrināt priekšā esošo klasesbiedru, iebakstot tam ar savu dienasgrāmatu. Pēc uzdevuma profesiju uzdevumi jāieraksta pierakstu kladē. Skolēns kladi paņem, atver, bet rakstāmpiederumus nē un darbu iesākt negrasās. Pēc tam, kad skolotāja uzrakstījusi nepieciešamos vārdus uz tāfeles un tos iztulkojusi, skolēns darbu vēl nav sācis, bet tikmēr bijis licis mutē penāli, svārstās uz priekšu un ar galvu noguļas uz galda. Pēc skolotājas mudinājuma norakstīt vārdiņus no tāfeles skolēns paņem pildspalvu un gausi iesāk darbu, bet līdz galam to neizdara.

Turpmākais darbs ir darba burtnīcā, kuru skolēns atver un iesāk, bet bieži griežoties uz aizmuguri, jo tur sēž gudrs skolēns no kura nošpikot pareizās atbildes. Stundas laikā bieži tiek apsaukts un mudināts darīt darbu. Labpatīk sarunāties ar priekšā esošo skolēnu. Pēc apsaukšanas paņem penāli un uz tā guļ. Skolēnam neilgi pirms stundas beigām zvana telefons, bet skolēns ātri telefonā zvanu atsaka, nospiežot pogu.

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes novērtējums

Vārds, Uzvārds: **O.E.A.**

Vecums: 8 gadi

Izglītības iestāde: Tukuma "X" pamatskola

Pārbaudes datumi: 11. 10. 2019/ 22. 11. 2019

Fonemātiskie priekšstati				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba	2	3
2.	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu S, piemēram, <i>saule</i> .	3	3
3.	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.	2	2
4.	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklasui vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.	4	4
Fonemātiskā analīze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģī – tā – ra.	2	3
2.	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Ja dzirdi vārdu ar īso patskani pietupies, ja ar garo patskani – palecies. pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeni pase pilsēta	3	3
3.	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aprobe</i> .	3	3
4.	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir s vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .	2	2

2. pielikuma turpinājums

Fonemātiskā sintēze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a = pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.	4	4
2.	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu. jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ņe = puņe, po + ga = poga, bi + te = bite.	3	3
3.	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoni + kājas = astonkājis, ledus + puņe = leduspuņe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.	2	3
4.	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.	2	2

Vērtējuma līmeņi:

- 4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;
- 3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;
- 2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;
- 1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes novērtējums

Vārds, Uzvārds: **K.I.**

Vecums: 8 gadi

Izglītības iestāde: Tukuma "X" pamatskola

Pārbaudes datumi: 11. 10. 2019/ 22. 11. 2019

Fonemātiskie priekšstati				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba	3	4
2.	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu S, piemēram, <i>saule</i> .	4	4
3.	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.	1	1
4.	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklausī vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.	3	4
Fonemātiskā analīze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģi – tā – ra.	4	4
2.	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Ja dzirdi vārdu ar īso patskani pietupies, ja ar garo patskani – palecies. pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeni pase pilsēta	2	2
3.	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aproce</i> .	4	4
4.	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir s vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .	4	4

3. pielikuma turpinājums

Fonemātiskā sintēze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a = pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.	4	4
2.	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu. jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ņe = puņe, po + ga = poga, bi + te = bite.	3	3
3.	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoni + kājas = astonkājis, ledus + puņe = leduspuņe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.	2	3
4.	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.	2	2

Vērtējuma līmeņi:

4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;

3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;

2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;

1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes novērtējums

Vārds, Uzvārds: P.P.

Vecums: 8 gadi

Izglītības iestāde: Tukuma "X" pamatskola

Pārbaudes datumi: 11. 10. 2019/ 22. 11. 2019

Fonemātiskie priekšstati				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba	4	4
2.	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu S, piemēram, <i>saule</i> .	3	4
3.	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.	2	2
4.	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklausī vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.	4	4
Fonemātiskā analīze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģī – tā – ra.	4	3
2.	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Ja dzirdi vārdu ar īso patskani pietupies, ja ar garo patskani – palecies. pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeni pase pilsēta	2	3
3.	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aproce</i> .	4	4
4.	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir s vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .	4	4

4. pielikuma turpinājums

Fonemātiskā sintēze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a = pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.	4	4
2.	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu. jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ņe = puņe, po + ga = poga, bi + te = bite.	3	4
3.	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoni + kājas = astonkājis, ledus + puņe = leduspuņe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.	2	3
4.	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.	1	3

Vērtējuma līmeņi:

4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;

3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;

2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;

1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes novērtējums

Vārds, Uzvārds: E.B.

Vecums: 8 gadi

Izglītības iestāde: Tukuma "X" pamatskola

Pārbaudes datumi: 11. 10. 2019/ 22. 11. 2019

Fonemātiskie priekšstati				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba	3	3
2.	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu S, piemēram, <i>saule</i> .	3	3
3.	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.	2	2
4.	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklausī vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.	4	4
Fonemātiskā analīze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģī – tā – ra.	4	4
2.	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Ja dzirdi vārdu ar īso patskani pietupies, ja ar garo patskani – palecies. pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeni pase pilsēta	3	3
3.	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aproce</i> .	3	3
4.	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir s vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .	4	4

5. pielikuma turpinājums

Fonemātiskā sintēze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a =pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.	3	3
2.	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu . jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ņe = puņe, po + ga = poga, bi + te = bite.	3	4
3.	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoņi + kājas = astoņkājis, ledus + puņe = leduspuņe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.	2	2
4.	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.	2	2

Vērtējuma līmeņi:

- 4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;
- 3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;
- 2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;
- 1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Fonemātiskās uztveres prasmju pārbaudes novērtējums

Vārds, Uzvārds: M.L.

Vecums: 8 gadi

Izglītības iestāde: Tukuma "X" pamatskola

Pārbaudes datumi: 11. 10. 2019/ 22. 11. 2019

Fonemātiskie priekšstati				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Zilbju rindu saklausīšana un atkārtošana	pa – pā – pa; pa – pā – pā – pa; ba – pā - ba pe – pē – pē; pā – pa – pā – pa; bā – pa - bā pa – ta – pa; pa – ba – pa; pā – ba - ba	4	4
2.	Nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu	Nosauc vārdus, kas sākas ar skaņu S, piemēram, <i>saule</i> .	4	4
3.	Akustiski līdzīgi skanošo vārdu atšķiršana	Nosauc vārdu atšķirības starp – lapa – lāpa, taka – laka, pumpa – bumba, nags – rags.	3	4
4.	Vārdu saklausīšana citu vārdu rindā	Piecelies, kad saklausī vārdu <i>alnis</i> citu vārdu rindā. Salna, pasaka, taurenis, pūce, alnis, brokastis, zemenes, alnis.	4	4
Fonemātiskā analīze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Vārdu dalīšana zilbēs	Nosauc vārdu pa zilbēm: mā – ko – nis, ma – šī – na, pa – sau – le, pan – kū – kas, ģī – tā – ra.	4	4
2.	Īso un garo patskaņu atšķiršana	Ja dzirdi vārdu ar īso patskani pietupies, ja ar garo patskani – palecies. pasaka vāze bumbieris pūce puķe dārzeni pase pilsēta	3	4
3.	Pirmās un pēdējās skaņas noteikšana	Pasaki ar kādu skaņu sākas vārds <i>māsa, lapa, ceļš, rati, aproce</i> .	2	3
4.	Skaņu secības noteikšana vārdā	Nosauc kura skaņa pēc kārtas ir s vārdā <i>pasaka</i> . Skaņa j vārda sākumā, vidū beigās. <i>Jogurts, jaka, māja, skumjas, klāj, rauj</i> .	3	3

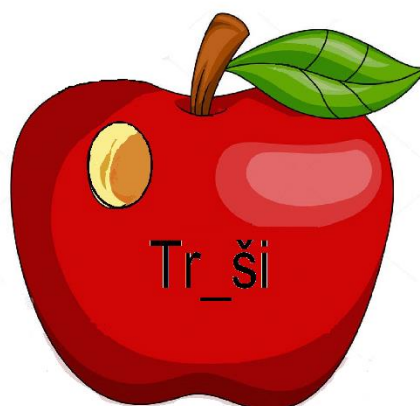
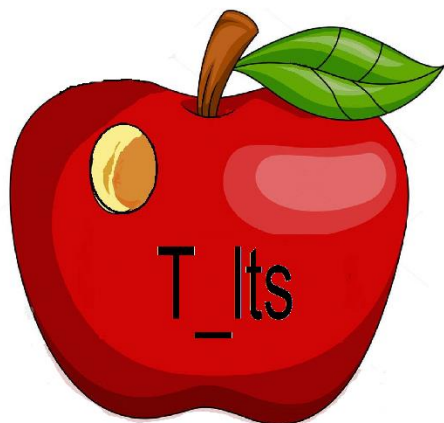
6. pielikuma turpinājums

Fonemātiskā sintēze				
Rādītāji		Uzdevumi	Pārbaudes rezultāti	
			1.	2.
1.	Skaņu sapludināšana zilbē	Klausies skaņas un pasaki kāda zilbe sanāk. p + a = pa, s + ē = sē, r + ā = rā, l + e = le, m + u = mu.	3	3
2.	Zilbju sapludināšana vārdā	Klausies zilbes un pasaki vārdu. jū + ra = jūra, mu + ca = muca, pu + ņe = puņe, po + ga = poga, bi + te = bite.	4	4
3.	Salikteņu veidošana	Izveido vienu vārdu no diviem. Astoni + kājas = astonkājis, ledus + puņe = leduspuņe, balts + maize = baltmaize, lidot + osta = lidosta, panna + kūkas = pankūkas.	3	3
4.	Vispārinājumu noteikšana	Nosaki kopīgo vārdu. Mandarīns, zemene = augļi, burkāns, kartupelis = dārzeņi, krēsls, galds = mēbeles, suns kaķis = mājdzīvnieki, auskari, krelles = rotas.	3	3

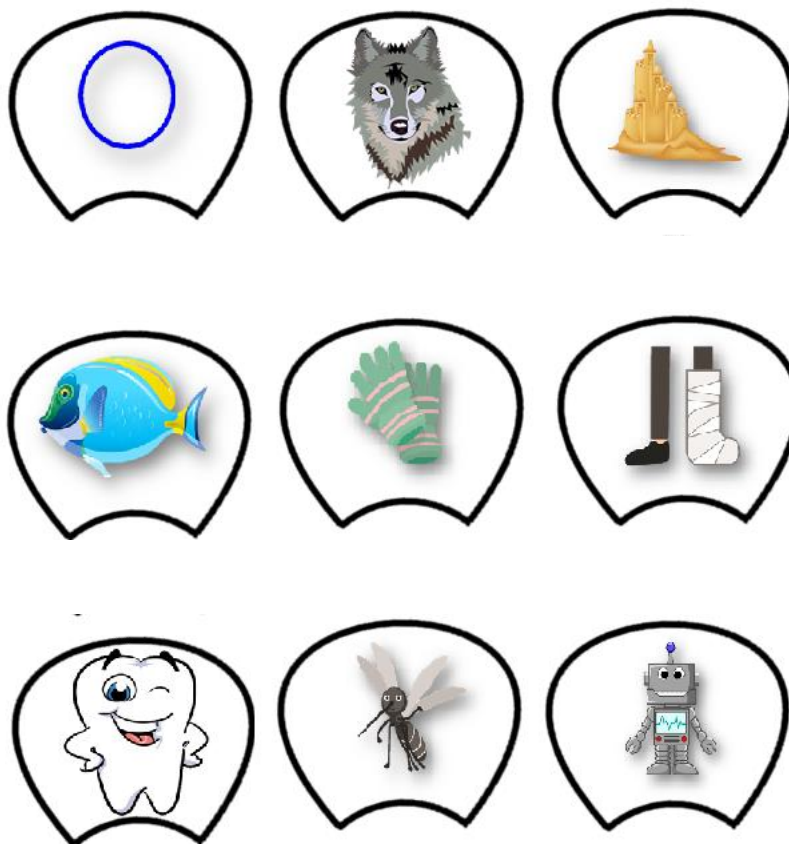
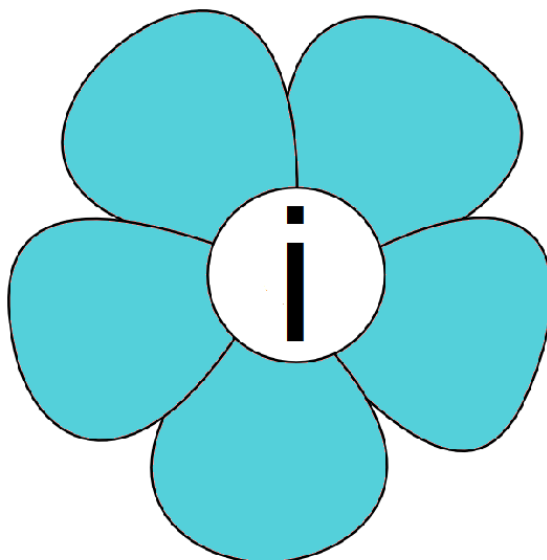
Vērtējuma līmeņi:

- 4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;
- 3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;
- 2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;
- 1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Ieliec tārpiņu ar pareizo skaņu attiecīgajā aboltī.

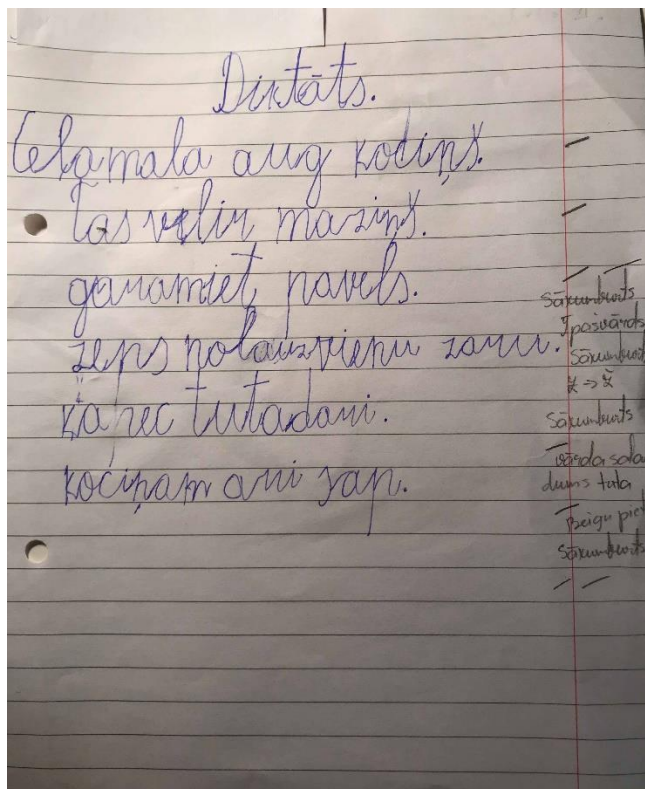

Ievieto ziedā pareizās ziedlapas, kurās dzirdama attiecīgā skaņa

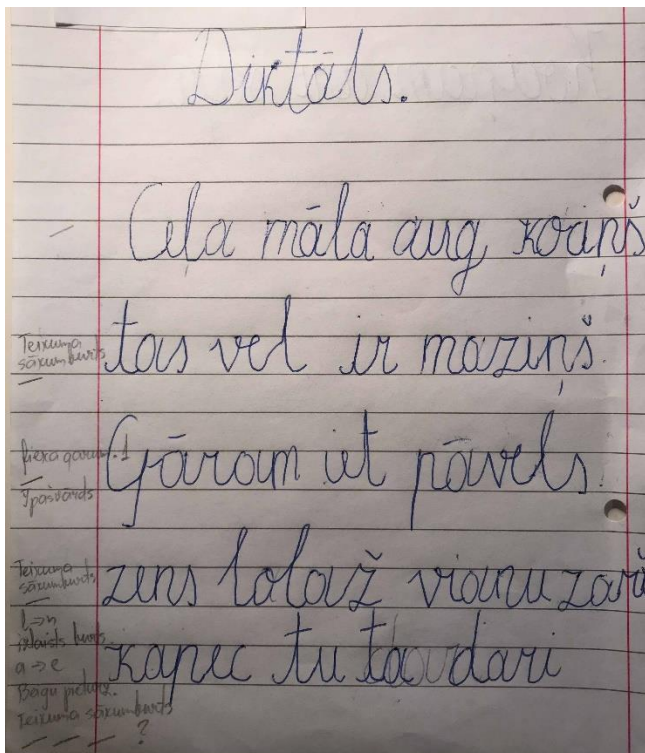

Sākotnējā un atkārtotā diktāta paraugs

1.

2.

Skolēna valodas karte

Valodas karte

1. Vārds, uzvārds _____ vecums 8
 2. Skola _____ klase 2a
 3. Logopēdijas nodarbību sākšanas datums 16.09.2019.
 4. Psihologa u. c. ārstu slēdzieni (pēc vajadzības) _____

5. 5.1. Vispārējā motorika (kustību koordinācija, gaita): N
 5.2. Sikā motorika N

6. Ziņas par runas attīstību: sācis runāt līdz 2 gadu vecumam
 sācis runāt pēc 2 gadu vecuma
 (vajadzīgo atzīmēt) ziņu nav
 izmaiņas runas attīstībā (pēc traumas, slimības) _____

7. Artikulācijas aparāta stāvoklis (vajadzīgo atzīmēt):

Lūpas: N
 mazkustīgas
 parētiskas
 īsa augšlūpas saitīte
lūpas skeltnē

Aukslējas: N
 cieto aukslēju šķelums vai operācijas rēta
 mīkstās aukslējas glēvas, mazkustīgas
 mīkstās aukslējas saspringtas

Mēle: N
 mazkustīga
 maza, īsa
 glēva
 saspringta
 vajadzīgajā pozīcijā notur ar grūtībām
 vajadzīgajā pozīcijā nenotur
 īsa zemmes saitīte
 liela, masīva

Zobi: N
 trūkst
 vaļējais priekšējais sakodiens
 vaļējais sānu sakodiens
 sakodiena apakšējā anomālija (progēnija)
 sakodiena augšējā anomālija (prognātija) *stiprība?*

8. Runas vispārējais raksturojums:

Sadomāt teikumu par attēlu (logopēds pieraksta) *stāsta šit ir egļite izpūšota. Sniegvīrs.*
Bērns kurš šūc pa ledū.

Stāstījums par attēlu (logopēds pieraksta) *raudzīga vīrs un barns kurš šūc pa ledū*

Stāstījums par lasīto, redzēto, piedzīvoto u. tml. (logopēds pieraksta): *Es esmu bijis Kuntspilē. Skulptūras esmu redzējis. Vairākas reizes.*

◇ 9. Vārdu krājums (vajadzīgo atzīmēt): N

- ikdienas
- plašāks

Vārdu krājuma apjoms:

- N
- maz īpašības vārdu
- nelieto apstākļa vārdus

- nelieto prievārdus
- nelieto darbības vārdus

Vārdu krājuma kvalitāte:

- N
- neizvēlas pareizo īpašības vārdu
- neizprot atsevišķu vārdu nozīmi

- nepareizi lieto priedēkļus

◇ 10. Teikumu konstrukcija (vajadzīgo atzīmēt):

- N
- priekšmetus un darbības tikai nosauc
- pārsvarā vienkārši nepaplašināti teikumi
- neprot (prot) sadomāt teikumu par priekšmetu attēliem

- nav saskaņojuma
- nepareiza vārdu kārtība

11. Skaņu izruna: N

	s	z	š	ž	ķ	č	ģ	dž	r	l	b	d	g		
Skaņas nav															
Skaņas kropļojums															
Jaukšana															
Aizstāšana															
Balsīguma kļūdas															

12. Fonemātiskās uztveres, analīzes un sintēzes iemaņu pārbaude (vajadzīgo atzīmēt):

Skaņas saklausīšana: N

- nesaklausā skaņu vārdā
- nesaklausā pēdējo skaņu
- nepareizi (pareizi) nosaka skaņu secību vārdā
- neprot (prot) no dotajām skaņām izveidot vārdu

- nesaklausā 1. skaņu
- nesaklausā skaņu vārda vidī

Zilbju rindas (pierakstīt nepareizi atkārtotās rindas):

ma-mā-mā *ma mā ma* ta-da-ta +
 mā-ma-mā + pa-ba-pa +
 ma-mā-ma + sa-ša-ša +
 mā-ma-ma-mā *mā mā ma ma mā* ka-ča-ča *ca ca ca* +
 ma-mā-mā-ma *ma ma mā ma* ja-ja-ja +
 ņa-ņa-ļa X

13. Vārdu ar dažādas struktūras zilbēm izruna (jābūt attiecīgam attēlu komplektam; logopēds pēc saviem ieskatiem var pierakstīt citus vārdus, izmantojot attiecīgu attēlu komplektu):

	Patstāvīgi	Atkārtojot
kartupeļi	+	+
zvaigznes	+	+
rieksti	+	+
termometrs	+	+
motocikls	+	+
makšķernieks	+	+

◇ 9. un 10. punktu izpilda, izmantojot izglītojamā stāstījuma pierakstu 8. punktā un citus pārbaudes materiālus

14. Lasišana: N

	1. klase		2. klase		3. klase		4. klase	
	I sem.	II sem.	I sem.	II sem.	I sem.	II sem.	I sem.	II sem.
Nelasa: ° nepazīst burtus								
° burtus nosauc								
Lasa pa zilbēm								
Lasa īsus vārdus								
Sarežģītus vārdus burto				X				
Kļūdas: ° nediferencē patskaņu garumu								
° min galotnes								
° jauc pēc skanējuma līdzīgus burtus								
° jauc grafiski līdzīgus burtus								
° pārstata burtus								
° izlaiž burtus								
° izlaiž vārda daļas								
Lasišanas temps: N								
lēns				X				
Saturu ° var (nevar) atstāstīt				X				
° atbild (neatbild) uz jautājumiem				X				
<i>ni nelot. pārdzīvē</i>								

15. Rakstu darbi, to analīze (diktāts; patstāvīgais darbs; teksta noraksts):

(rakstu darbi tiek veikti mācību gada sākumā, vidū un beigās); (rakstu darbu pielīmēšanas vieta); (tabula paliek zem rakstu darbiem)

		1. klase			2. klase			3. klase			4. klase		
		Sāk.	Vidū	Beigās	Sāk.	Vidū	Beigās	Sāk.	Vidū	Beigās	Sāk.	Vidū	Beigās
Vārda skaņu sastāva kļūdas	Garumzīmju kļūdas					X	X						
	Līdzskaņu aizstāšana				X	X	X						
	Patskaņu izlaidumi												
kļūdas	Zilbju un vārda daļu izlaidumi						X						
	Pārstatījumi												
	Pierakstījumi												
Leksiski grama-tiskās kļūdas	Vārda daļas raksta atsevišķi												
	Saskaņojuma kļūdas				X								
	Pārvaldījuma kļūdas												
kļūdas	Vārdu aizstāšana pēc skaņu līdzības												
	Vārdu aizstāšana pēc semantiskās līdzības												
	Vārdu izlaidumi					X							
Grafiskās kļūdas	Kopā sarakstīti vārdi (kontaminācija)												
	Burtu aizstāšana pēc elementu skaita												
	Burtu aizstāšana pēc elementu izvietojuma telpā												
Pareizrakstības kļūdas	Burtu spoguļraksts												
	Dažādi burtu kropļoj.												
	-gs, -bs, -ds u. c.												
Kļūdas patstāvīgajā darbā	Lielie burti teikuma sākumā				X								
	Lielo burtu lietošanas kļūdas (atbilstoši programmai)				X	X							
Kļūdas norakstā					X	X	X						
					X	X	X						

16. Stostišanās

nav

viegla

vidēja

smaga

Ikdienas komunikācijas

situācijās

Pastiprinātas atbildības

situācijās

Īpaši atbildīgās

situācijās

17. Bērna raksturojums (atbilstošo atzīmēt):

° N

nenoturīga uzmanība

traucēta pārslēgšanās / /

° pazeminātas novērošanas spējas

° ļoti kustīgs

° izmanto (neizmanto) palīdzību

° neizprot (izprot) instrukcijas: verbālās; rakstiskās

° necenšas (cenšas) patstāvīgi pārvarēt grūtības

° ir (nav) kritiska attieksme pret savu traucējumu

° pazeminātas darba spējas

° neprot (prot) organizēties darbam

° pasīvs

18. Logopēda slēdziens (atbilstošo atzīmēt; ja lasīšanas traucējumu nav, attiecīgo vārdu nosvītrot);

(ieraksti valodas kartē pierāda logopēdiskā slēdziena pareizību)

° **Fonētiski traucējumi (FT)** (tikai skaņu izrunas kropļojumi)

° **Rakstīšanas un lasīšanas traucējumi uz FN** (fonemātiskās nepietiekamības) **pamata**

Rakstīšanas un lasīšanas traucējumi uz FFN (fonētiski fonemātiskās nepietiekamības) **pamata**

° **Rakstīšanas un lasīšanas traucējumi uz VSNA** (valodas sistēmas nepietiekamas attīstības) **pamata**

° **Stostišanās**

° **Specifiski lasīšanas traucējumi**

(skolotāja logopēda paraksts)

19. Koriģējoši attīstošās darbības rezultāti (atzīmējami, izrakstot)

Datums

16. 09. 2019.

(skolotāja logopēda paraksts)

GALVOJUMS

Es, _____

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā. Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumosnorādītas atsauces.

Darba autors

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: _____

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs izstrādāts

(atbilstošo pasvītrot)

LU _____

(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors _____

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs _____

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums _____

(vērtējums)

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma komisijas priekšsēdētājs _____

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)